

Katka Zupančič

1889-1967

Učiteljica,
pesnica, pisateljica
prevajalka
in publicistka

KATKA ZUPANČIČ

Iz majhne belokrangske vasi v ameriško velemesto

Andrej Črnič

Knjižnica Črnomelj, 2019

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Zupančič K.

ČRNIČ, Andrej

Katka Zupančič : iz majhne belokranjske vasi v ameriško velemesto / Andrej Črnič.
- Črnomelj : Knjižnica, 2019

ISBN 978-961-290-476-0
COBISS.SI-ID 301823232

Za podporo in pomoč pri pripravi te publikacije se
zahvaljujem:

Anji Panjan Trgovčič
Borutu Žuniču
Bredi Vrtačič
Heleni Janežič
Heleni Vukšinič
Ireni Milanič
Jayu Sedmaku
Marjetki Balkovec Debevec
Matjažu Klemenčiču
Nenadu Jelenčiču

VSEBINA

-UVOD	str. 1
-KATKA ZUPANČIČ	str. 2
-LITERARNI OPUS	str. 13
-LITERARNO-KRITIČNA OCENA LITERARNIH DEL	str. 16
-ZAKLJUČEK	str. 23
-VIRI IN LITERATURA	str. 26
-IZBOR LITERARNIH DEL KATKE ZUPANČIČ	str. 29

UVOD

Skopa belokranjska zemlja je gnala ljudi od doma, največkrat v Združene države Amerike. Šli so po "boljše življenje", kjer bo kruh bel in ga bo dovolj.

Nekateri, redki, pa so sledili svojim sanjam, ki so jih vodile v svet, v katerem so bili bolj "svobodni". Toda usode teh ljudi so bile različne. Nekateri so se vrnili domov, v staro domovino, in s seboj prinesli kapital, nove poglede na svet, na delo. Drugi so ostali v ZDA. Od teh nekateri po lastni želji, ker jim je ta dežela ugašala, drugi, ker niso uspeli zaslužiti toliko, da bi si plačali pot nazaj.

Te migracije niso bile lastne samo Belokranjcem, Slovencem. To so bile migracije Evropejcev in tudi drugih. Ocenjuje se, da je proces izseljevanja v času od druge polovice 19. stoletja do prve svetovne vojne zajel do 300.000 oseb, ki so živele na slovenskem narodnostnem ozemlju.

Migracije so del svetovne zgodovine, od kar pomnimo. Tudi v prihodnje bo tako. Želimo si lahko samo, da se Slovencem izseljevanje v takšnem obsegu, kot je bilo v 2. polovici 19. in v 20. stoletju, ne bi zgodilo nikoli več.

Posebno poglavje slovenskega izseljenstva predstavlja izseljevanje Slovenk. Tako kot je bilo značilno za moško populacijo, so se tudi ženske v največji meri izseljevale v ZDA.

Najpogosteje so žene, neveste, prihajale za svojimi "izbranci". Redke so bile tiste, ki so v ZDA potovale samoiniciativno. Kot ugotavlja Marjan Drnovšek, so bile ZDA raj za ženske.¹ Vendar to le v kontekstu, da je bilo število žensk manjše v primerjavi z moškimi in so bile zelo iskane. Seveda to ne pomeni, da so bile vse stvari z ženske perspektive tako popolne.

In kje so se v največji meri naseljevale Slovenke, ki so pripravljale same in samske. Helena Janežič je zapisala, do so se v veliki meri odločale za Cleveland, kjer so se zaposlovale v tovarnah posode, in za New York, kjer so bile zelo cenjene domžalske slamnikarice.²

¹ Drnovšek, Marijan, Amerika: raj za ženske, Zgodovina za vse, 1 (1997), str. 20.

² Janežič, Helena, V obljubljeni deželo ..., Ljubljana 2016, str. 17.

KATKA ZUPANČIČ

17. septembra 1889 se je Janezu Vrtačiču in Katarini, rojeni Kump (kočevarski Nemki), rodila hčerka Katka, kasneje poročena Zupančič (v ZDA je priimek spremenila v Zupan). Rodila se je v vasi Kralji v bližini Griča pri Dobličah.

Na fotografiji družina Vrtačič. Tretja z desne стоји Katka Vrtačič, poročena Zupančič. Četrti z desne стојi njen mož Jakob Zupančič. (Fotografijo hrani Breda Vrtačič.)

V družini se je rodilo več otrok.

Pri šestih letih je Katka začela obiskovati enorazredno šolo v kraju Mavrlen. Zanimivo je, da je bila šola Nemškega šolskega društva (**Deutscher Schulverein**), ki je skrbelo, da je pouk za nemško manjšino potekal tudi v nemščini, po drugi strani pa je to društvo poskušalo z germanizacijo slovenskega življa. Izbor šole je bil najbrž povezan z bližino rojstnega kraja, manj verjetno s poreklom njene mame.

Šolo je Katka rada obiskovala. Njen učitelj je bil Peter Krauland, ki je opazil njenou bistrost in jo spodbujal k branju knjig iz šolske in lastne knjižnice.³

Zgodilo se je tudi, da jo je moral ob snežnih zametih oče nositi na hrbtnu, ker ukaželjna Katka ni hotela zamuditi niti enega dneva pouka.⁴

Še posebej lahko izpostavimo dejstvo, da je bila Katka, kljub temu da je obiskovala šolo, ki je skrbela za potujčevanje, vse življenje zelo zavedna Slovenka, kateri tudi odhod in življenje v tujini nista spremenila nazora.

Kdaj točno se je pri Katki Zupančič pojavila želja po tem, da bi postala učiteljica, težko ugotovimo. Dejstvo je, da domači temu niso bili naklonjeni, še posebej zato, ker so se namenili, da bodo Katkinega mlajšega brata, Mateta, poslali na šolanje v Novo mesto. Toda bila je vztrajna in njen oče se je uklonil do te mere, da ji je obljudil, da jo bo na začetku finančno podpril.

Septembra 1905 so se vsi trije, oče, Katka in brat Mate, odpravili v Novo mesto.

Brat Mate je obiskoval gimnazijo, Katka Zupančič je začela obiskovati **zasebno šolo** sester de Notre dame v Šmihelu pri Novem mestu. V članku "Katka Zupančič – kulturna delavka ameriške Slovenije" je Mila Šenk napačno navedla, da je Zupančičeva obiskovala **zasebno meščansko šolo** sester Notre Dame v Šmihelu pri Novem mestu.⁵ Omenjene sestre so imele v Šmihelu sprva samo osnovno šolo, meščanska šola je začela z delovanjem leta 1907, ko je Zupančičeva že obiskovala učiteljišče v Gorici. Arhivsko gradivo šole sester hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu (ZAL). Iz podatkov historiata ZAL bi lahko predvideli, da je Zupančičeva obiskovala leta 1903 odprto **posebno enorazredno šolo za deklice** iz oddaljenih vasi in se na ta način pripravljala na sprejemni izpit na učiteljišču.⁶

³Milanič, Irena, Tematski sklopi v reviji Mladinski list - Juvenile (1922-1944) : doktorska disertacija, Ljubljana 2003, str. 120.

⁴Seliger, Drago, Pesnica Katka Vrtačič – Zupančičeva 1889–1967, Dolenjski razgledi, 2 (23. 9. 1976), str. 26-27.

⁵Šenk, Mila, Katka Zupančič – kulturna delavka ameriške Slovenije.

Slovenski izseljenski koledar 1969. Ljubljana: SIM, 1968. Str. 245.

⁶SI_ZAL_NME/0251 (dostopno tudi na <http://www.siranel.si/detail.aspx?id=210062>).

Že od začetka šolanja je bila v strahu, kdaj jo bo oče prenehal finančno podpirati. Proti koncu prvega šolskega leta se je to tudi zgodilo. Preostalo ji ni nič drugega, kot da se odloči za pot "nunske" učiteljice. To ji je omogočilo obiskovanje še enega leta samostanske šole.

Ob koncu istega šolskega leta je napravila izpit na takratnem c. kr. Ženskem učiteljišču v Gorici in bila tudi sprejeta. S sprejemno listino se je povrnila v šmihelski samostan: stopila je pred prednico in – bila je sprejeta za aspirantko šolskih sester.⁷

Po končanem šolanju v Šmihelu pri Novem mestu, se je 1907 odpravila na šolanje na c. kr. žensko učiteljišče v Gorici. K odločitvi je veliko prispevalo dejstvo, da so sestre De Notre Dame v Gorici imele svojo samostansko podružnico. Obiskovala je zunanje učiteljišče in bivala v samostanu.

Na ta način si je Katka Zupančič zagotovila možnost nadaljnjega šolanja.

Vse pa ni bilo tako idealno, kot bi si lahko mislili. Šola ji ni povzročala težav, pač pa življenje v samostanu in samostanski red. Njene karakterne značilnosti niso bile primerne za strog samostanski red, ki je predvideval brezpogojno pokorščino. Zaradi tega je prišla v nemilost pri vodstvu samostana in zgolj njena predanost v šoli je preprečila sankcije samostana, ki bi lahko pripeljale do izključitve iz samostana v Gorici.

Toda trpela je njena psiha. Kot je navedeno v dokumentu iz arhiva Ivana Molka: "*Četrto, zadnje šolsko leto na učiteljišču – 1911 – se je nagibalo h koncu in z njo vred je pojenjala Katkina odporna sila. Odbijala jo je misel na prihodnost in se silita v resignacijo, pa ni šlo. Vrh vsega jo je vedno pogosteje mučil glavobol.*"⁸

Če vzamemo pod drobnogled njena spričevala iz učiteljišča, lahko ugotovimo, da ji šola res ni delala preglavic. Vsekakor pa je zanimivo, da prva tri leta ne zasledimo izostankov od pouka, v zadnjem, četrtem letu pa je bila v prvem in drugem polletju opravičeno odsotna 71 ur.⁹ To nakazuje na dejstvo, da je bila njena stiska res iz dneva v dan večja. Toda bila je vztrajna in sledila je svojemu cilju postati učiteljica.

⁷Arhiv Ivana Molka, škatla 11, mapa 3, *Miscellaneous biographical sketches and notes*, Chicago historical society (dokument posredovala Irena Milanič).

⁸Arhiv Ivana Molka, škatla 11, mapa 3, *Miscellaneous biographical sketches and notes*, Chicago historical society (dokument posredovala Irena Milanič).

⁹PANG 247, Učiteljišča Gorica, t.e. 3, 4 in 5 (za šol. l. 1907/8-1910/11, Glavni katalogi od I. do IV. tečaja).

Leta 1911 je opravila učiteljski izpit, 1915 še izpit za poučevanje na slovenskih in nemških šolah.¹⁰

Njena pot učiteljice se je začela na njeni nekdanji šoli sester de Notre dame v Šmihelu pri Novem mestu, kjer je začela poučevati konec leta 1911. Poučevala je kot "nunska" učiteljica. Na tem mestu je v njenem življenju prišlo do zasuka. Poučevala je samo nekaj mesecev, nato je psihično omagala. Po nasvetu zdravnika se je vrnila na dom staršev, toda njeno zdravstveno stanje se tudi po letu dni ni izboljšalo.

Tudi njej je postal jasno, da se bo strogemu samostanskemu sistemu težko prilagodila, vendar je upala, da se bodo spone samostanske stroge discipline nekoliko razrahjljale. V tej veri je v pismu, ki ga je poslala v samostan, prosila za nekaj več pravic, toda odgovor je bil šokanten.

Kot piše Irena Milanič: "*Ker ni želela postati samostanska učiteljica, je samostan je od nje zahteval šolnino in vračilo stroškov bivanja.*"¹¹ Najbrž lahko predvidevamo, da je bila njena nrav tista, ki je pripeljala do razkola med vodstvom samostana in njo.

Toda odločitev vodstva samostana je bila za njeno prihodnost ugodna. Na ta način je bil "gordijski vozel" presekan, na njen obraz se je vrnila vedrina in z odvezo samostana je začela poučevati na državnih šolah po Beli krajini.

S poučevanjem je začela na šoli v Podzemlju (1913).

*Z ovrorom odr. ml. sveta z dne 12. feb. 13., št. 375
je bila imenovana za učiteljnjo obolelegu
matičnemu izprasana učit. Kandidatnja Katari.
Vrtačič iz Grica pri Čononju.*

Zapis o namestitvi na šolo v Podzemlju. Vir: Kronika OŠ Podzemelj.

¹⁰Šenk, Mila, Katka Zupančič – kulturna delavka ameriške Slovenije, Slovenski izseljenski koledar, 1969, str. 245.

¹¹Milanič, Irena, Tematski sklopi v reviji Mladinski list - Juvenile (1922-1944) : doktorska disertacija, Ljubljana 2003, str. 120.

Svojo pot učiteljice je nadaljevala v Črnomlju (1913-1914). Ob izbruhu prve svetovne vojne so jo poslali v Čeplje pri Starem trgu (1914-1917), kjer je nadomestila učitelja, ki postal vojak.

1917 je sledila prenestitev na šolo na Talčjem Vrhu (1917-1920).

Kranjske vesti.

—r— S seje kranjskega deželnega šolskega sveta z dne 20. t. m. Staino se nameste: a) v logaškem okraju: Kenda Franciška v Zadlogu; Prudič Ana v Cerknici; Rihtaršič Franciška v Sp. Logatcu; Trampus Alojzija na Plaoini; Stenovec Ivan in Tepina Valentina v Žireh; b) v radovljiskem okraju: Stupica Ivan, nadučitelj v Mošnjah; Loker Emil, nadučitelj v Beli peči; Črno Marija v Kranjski gori; Kramas Olga v Srednji vasi v Bohinju; Jeglič Marija na Koroški Beli; c) v novomeškem okraju: Dequal Ciril, nadučitelj v Ambrusu; Zadnik Neža v Ambrusu; Hribar Antonija v Gabrijah; Jeraj Katarina in Hafner Kristina v Žužemberku; Andrejčič Olga v Stopičah; Kern Marija v Žvirčah; Mikolič Josipina na Čatežu, Kalan Maks, nadučitelj v Brusnicah; d) v kamniškem okraju: Terpinc Franciška v Blagovici; Cepuder Leon, nadučitelj na Vrhpolju pri Moravčah; Aleš Franciška v Pečah; Pevc Vilibalda na Selu; Fischer Helena v Stranjah; Stele Cecilija v Tunjicah; Smole Albin, nadučitelj v Vodicah; e) v ēnomaškem okraju: Štular Franc, nadučitelj v Črnomlju; Lušin Alojzij v Božakovem; Vrtačič Katarina na Telčjem vrhu; Vrezec Stanislav na Črešnjev-

Telčjem vrhu: Vrezec Stanislav na Črešnjev-

kem okraju: Dequal brusu; Zadnik Neža v nija v Gabrijah; Jeraj ristina v Žužemberku; pičah; Kern Marija v pina na Čatežu, Kalan usnicah; d) v kamniš- Franciška v Blagovici; itelj na Vrhpolju pri čiška v Pečah; Pevc her Helena v Stranjah; ah; Smole Albin, nad- ēnomaškem okraju; lji v Črnomlju; Lušin Vrtačič Katarina na Vrtačičeva ...
Stanislav na Črešnjev-

Zapis o namestitvi na šolo na Talčjem Vrhu

(Objavljeno v Učiteljski tovarš – "Kranjske vesti", 1 (12. 1. 1917), str. 3.).

Nato je sledila prenestitev na Mavrlen, na šolo, ki jo je obiskovala kot osnovnošolka.

V kroniki šole na Mavrlenu piše tako:

"1920 je višji šolski svet v Ljubljani dovolil javno slovensko šolo na Mavrlenu, ki se je otvorila takorekoč na razvalinah prej tako cvetoče schulvereinske šole ... Prva učiteljica na tej šoli je bila gdč. Katka Vrtačičeva ..." ¹²

Katka Zupančič je bila prva učiteljica, Slovenka, ki je poučevala na šoli na Mavrlenu, po tem, ko so ob ustanovitvi Kraljevine SHS na območju nove države Nemško šolsko društvo razpustili, šolo pa namenili rednemu šolskemu sistemu. Na Mavrlenu je poučevala v letih 1920-1923, torej do odhoda v ZDA.

¹²Slovenski šolski muzej (naprej SSŠM), dokumentacijska zbirka, mapa šole Mavrlen,

Kronika enorazredne osnovne šole na Mavrlenu (dokument posredovala Marjetka Balkovec Bebevec).

^o Prva učiteljica na tej šoli je bila gde: Katka Vrtačićeva. Čnarazredna osnovna šola na Mavrelenu je bila najprej podrejena omi v Doblicah, pozneje se je pa še tekom prvega šolskega leta konstituiral samostojni krajevi ſolskei odbor na Mavrelenu.

Zapis, da je bila Katka Vrtačić (por. Zupančič) prva učiteljica na šoli v Mavrelenu, ko je ta postala državna šola.

V času, ko je poučevala na belokranjskih šolah, je odplačevala dolg samostanu. V dokumentu iz arhiva Ivana Molka izrecno piše, da je v času, ko je poučevala v Čepljah pri Starem trgu, s pomočjo očeta odplačala dolg samostanu.¹³

Skupno je doma poučevala okrog 10 let; v tem času je večkrat zamenjala kraj službovanja.

Jerneja Petrič v članku "What an unusual career" kot razlog za to navaja njen osebnostno nrav. Kot je zapisala Petričeva o Zupančičevi: "Kot žensko širokih pogledov so jo oblasti imele za nevarno in zaradi tega so jo pogosto premeščali na druge šole."¹⁴

Nekoliko drugačna je interpretacija Mile Šenk, ki zapisala, da je Zupančičeva službena mesta rada menjavala. Predvsem zato, da bi spoznala čim več ljudi in krajev ter da je šolske oblasti ne bi pozabile, kot se je dogajalo nekaterim, ki so ostali na istem delovnem mestu do upokojitve.¹⁵

Bolj verjetna se mi zdi razloga, ki jo je ponudila Petričeva, kajti tudi mož Katke Zupančič, Jakob Zupančič (Jacob Zupan), v članku "Pet pomembnih desetletij mojega življenja" omenja, da je učitelj Albin Čebular nasledil Zupančičeve na šoli na Talčjem Vrhu, ko je ta bila "premeščena" na Mavrlen.¹⁶

¹³Arhiv Ivana Molka, škatla 11, mapa 3, Miscellaneous biographical sketches and notes, Chicago historical society (dokument posredovala Irena Milanič).

¹⁴Petrič, Jerneja, What an unusual career, Slovenski koledar, 1985, str. 224.

¹⁵Šenk, Mila, Katka Zupančič – kulturna delavka ameriške Slovenije, Slovenski izseljenski koledar, 1969, str. 245.

¹⁶Zupan, Jacob, Pet pomembnih desetletij mojega življenja, Slovenski izseljenski koledar, 1973, str. 238.

Kakor koli že, najbrž lahko hitro ugotovimo, da je bila Katka Zupančič človek izven okvirov tistega časa in kraja. Predvsem njena svobodomiselnost ni prispevala k njeni priljubljenosti pri šolskih oblasteh.

V času, ko je poučevala na šoli na Talčjem Vrhu, je spoznala svojega bodočega moža Jakoba Zupančiča, ki je živel poleg šole. Njuno poznanstvo se je poglobilo, ko sta bila imenovana v zdravstveni odbor, ki so ga ustavili zaradi širjenja "španske gripe", ki se je pri nas pojavila 1918 in zahtevala največ življenj oktobra istega leta.

Po letu in pol poznanstva sta, ko se je Jakob vrnil iz Zagreba, kjer je študiral na trgovski akademiji, sklenila zakonsko zvezo. Na željo takratnega črnomaljskega kaplana Janeza Jalna, znanega slovenskega pisatelja, sta se poročila na Brezjah leta 1920.¹⁷

Leto dni po poroki (22. 5. 1921) se jima je rodila hčera Helena (Elica), kasneje poročena Madison.

Najbrž bi pravilno sklepali, da je odločitev, da se družina preseli v ZDA, sprejel Jakob Zupančič. Lahko predvidevamo, da je k tej odločitvi veliko prispeval tudi njegov oče, ki je bil že prej večkrat v ZDA. Oče je tam živel več kot dvakrat let, imel je tudi ameriško državljanstvo in bil prepričan, da se bo za stalno naselil v ZDA, toda njegova nevesta ni bila pripravljena iti čez Atlantik v novo deželo. Tako je moral Zupančič starejši ponovno v ZDA in prodati hišo, kjer je imel trgovino in se vrniti v "staro" domovino k ženi in sinu Jakobu.

Katkin mož Jakob se je 1921 priselil v ZDA – v Čikago. Da se je naselil v Čikagu, ni bilo naključje, kajti Zupančič je s sabo pripeljal 10-letno dekllico, ki jo je izročil sestri poznanih bratov Stonič (Janez, Jakob, Frank). Ta je bila brez otrok in z možem, Ircem po narodnosti, sta posvojila Jakobovo mladoletno sorodnico z Rožanca pri Črnomlju.

Dve leti po prihodu v ZDA sta se Jakobu pridružili žena Katka in hči Elica. Razlog za Katkin kasnejši prihod je bilo rojstvo hčere.

¹⁷Matkovič, Anita, Katka Zupančič - Belokranjka v ameriškem velemestu,
<https://www.radio-odeon.com/novice/katka-zupancic-belokranjka-v-ameriskem-velemestu/>.

Fotografija družine Zupančič. Katka, Jakob, Helena. (Fotografijo hrani Breda Vrtačić.)

Katka Zupančič je v ZDA prišla 6. 12. 1923 in družina je do začetka 1963 živela v Čikagu.

1. 1. 1963 sta se Katka in Jakob preselila v kraj Los Gatos, v Kalifornijo, poleti 1967 tudi njuna hči Elica. 8. septembra istega leta je Katka Zupančič po dolgi bolezni umrla.

Težko bi trdili, da je Zupančičeva prišla v ZDA popolnoma nepripravljena na razmere, ki so vladale v novi domovini. Zavedala se je, da prihaja v nov svet z drugačnimi navadami, načinom življenja in da se bo morala do neke mere temu tudi prilagoditi. Več o tem je zapisala tudi sama v pismu, objavljenem v Ameriškem družinskom koledarju (ADK), leta 1929:

*"Če že me moja življenjska pot vodi v to deželo, moram in hočem skušati, da se ji čim prej privadim in prilagodim, to je bil moj sklep, ko sem jadrala proti New Yorku."*¹⁸

Kljub vsemu pa ni izgubila svojega kritičnega pogleda na svet. V prej omenjenem pismu kritično oceni hitrost življenja v ZDA. Prav tako ličenje žensk. Še najbolj pa je ostra do žvečenja žvečilnih gumijev, kar se ji zdi do skrajnosti nespodobno.

Iz prej omenjenega in tistega, kar je še napisala v pismu, lahko sklepamo, da se ji njena želja po hitri prilagoditvi ni povsem izpolnila. Nekateri vzorci človeka spremljajo vse življenje in njena belokranjska duša je postajala ob sistemu trdega kapitalizma še bolj ranljiva.

Iz omenjenega pisma lahko razberemo precej avtobiografskih podrobnosti njenega življenja.

Zupančičeva je skušala razumeti, od kod ta slog življenja, ki mu je bila priča pri običajnem Američanu. Razlog za to vidi v prvih priseljencih v Severni Ameriki. Ti, kot sama trdi, so bili bolj preprosti ljudje, med

¹⁸Zupančič, Katka, Pismo iz Amerike, Ameriški družinski koledar (ADK), 1929, str. 188.

prvimi priseljenci je bilo intelektualcev manj.

Po njenem mnenju so bili prvi priseljenci v Severni Ameriki primorani živeti bolj egoističen način življenja, da so lahko preživeli. Prevladoval je rek "Help yourself" (Pomagaj si sam, op.a.) in po njenem mnenju se to z leti ni nič spremenilo, v bistvu se je zakoreninilo.

Kot sledi iz pisma, so ZDA država, kjer mehka duša nima kaj iskati. Samo trden karakter, ki se ne ozira na druge, lahko preživi. Za to pa je potrebna velika mera prožnosti in močne volje.

Kot vidi sama, je vodilo te države "business" (posel, op. a.). Tisti, ki imajo druge cilje, so manjvredni, če že ne popolne ničle.

Lahko bi sklepali, da se je v tej luči videla tudi sama. Njeno opazovanja vajeno oko je dokaj kritično do takšnega pogleda ameriške družbe, ki je nekatere prisililo, da so sprejeli ta slog življenja.

V pismu piše: "*In marsikatera tako 'ničla' vrže slednjič vse svoje ideale v koš – ali pa jih zaklene v poseben predal – ter krene na bizniška pota. Posledica tegaje, da Američani mnogokrat nimajo dovolj takih, ki bi dajali pravo duševno hrano, ker jih sami onemogočijo, in nimajo dovolj takega vzgojenega občinstva, ki bi znalo sprejemati to hrano.*"¹⁹

Sama se je proti temu borila vse življenje. Vedno je poskušala, še posebej mlade, angažirati k sprejemanju užitkov, ki jih ponuja kultura. In če je bilo po njenem mnenju za Američane posel bistvo in kultura postranska stvar, pa nikakor ne moremo trditi, da so v ZDA priseljeni Slovenci zanemarjali kulturo. Nasprotno, še posebej dvajseta in trideseta leta 20. stoletja so pomenila zanje velik kulturni razcvet.

Tako je prišla v ZDA, se je Zupančičeva vključila v življenje tam živečih Slovencev. Najbolj je bila dejavna na področju kulture. Kmalu je začela objavljalati svoja dela v časopisih, ki so jih izdajali ameriški Slovenci.

Ni presenečenje, da je najprej začela objavljalati v Mladinskem listu – Juvenile²⁰, ki ga je izdajala Slovenska narodna podpora jednota (SNPJ), kajti prvi urednik tega časopisa je bil njen mož Jakob Zupančič.

Prav tako se je vključila v socialistično gibanje.

Sodelovala je tudi pri dramskem odseku Socialističnega kluba št. 1 Jugoslovanske socialistične zveze v Čikagu.

¹⁹Zupančič, Katka, Pismo iz Amerike, Ameriški družinski koledar (ADK), 1929, str. 190.

²⁰Mladinski list je začel izhajati 1922 v Čikagu in se je kasneje preimenoval v The voice of youth.

Časopis je bil namenjen, kot že samo ime pove, mladim bralcem.

Kot je zapisal Frank Zaitz, je dramski odsek kluba na oder postavljal igre s socialno vsebino, Katka Zupančič pa je bila ena od šepetalk.²¹ Irena Milanič dodaja, da je bila Katka Zupančič tudi režiserka in dramatičarka²², njeno režisersko vlogo potrjuje tudi Jerneja Petrič.²³ Poznano je, da je kot spremljevalka potovala z mladinskim gledališkimi skupinami, ki so obiskovale naselbine v ZDA živečih Slovencev.

Manj znano je, da je bila Katka Zupančič, ko se je preselila v ZDA, v veliko pomoč tudi svojemu možu Jakobu Zupančiču, uredniku Mladinskega lista – Juvenile, pri urejanju le-tega.²⁴

Zupančičeva je poskrbela za prevode nekaterih del tujih avtorjev, ki so jih nato objavljali v Mladinskem listu, prav tako je bila prva ilustratorka Mladinskega lista.²⁵ Njena ilustratorska vloga ne preseneča, kajti več kot očitno ji je bilo risanje blizu. To dokazujejo tudi njena spričevala iz goriškega učiteljišča. Vsa štiri leta je imela oceno risanja "izvrstno".

Pri Zupančičevi moramo izpostaviti še na eno dejstvo, na katerega opozori Jerneja Petrič: ,'*Katka Zupančič je bila ena redkih slovenskih žena, ki so v Ameriko prišle izobražene.*'²⁶

Zagotovo ji je to pri njenem delu koristilo, ne glede na to, ali je šlo za delo na kulturnem ali katerem drugem področju.

Kljub veliki angažiranosti na kulturnem področju pa Katka Zupančič ni zanemarila svojega osnovnega poklica. Skupaj z Louisom Benigerjem sta vodila slovensko šolo čikaškega društva Pioneer št. 559 SNPJ. Šola je začela delovati leta 1930 v Čikagu in že prvo leto jo je obiskovalo 45 otrok v starosti od 6 do 12 let.²⁷

V društvu, ki je delovalo v angleškem jeziku, je Zupančičeva ob sobotah poučevala slovenski jezik.

²¹Zaitz, Frank, *Zgodovina dramskega odseka kluba št. 1, str. 5* – Arhiv republike Slovenije SI AS PE: 1996, škatla št. 26, mapa št. 21.

²²Milanič, Irena, *Tematski sklopi v reviji Mladinski list - Juvenile (1922-1944)* : doktorska disertacija, Ljubljana 2003, str. 121.

²³Petrič, Jerneja, Katka Zupančič, *Slovenska izseljenska književnost 2. Severna Amerika*, 1999, str. 445.

²⁴Mladinski list - Juvenile je začel izhajati 1922. Prvi urednik tega mladini namenjenega časopisa je bil Jakob Zupančič, ki ga je urejal od julija 1922 do julija 1926.

²⁵Milanič, Irena, *Tematski sklopi v reviji Mladinski list - Juvenile (1922-1944)* : doktorska disertacija, Ljubljana 2003, str. 75.

²⁶Petrič, Jerneja, *Naši na tujih tleh : antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki*. Cankarjeva založba : Slovenska izseljenska matica, 1982, str. 470.

²⁷The Pioneer : [a record of efforts and achievements of The Pioneer Lodge 559 SNPJ in its first decade : 1925-1935, 1935, str. 17.

Ves čas življenja v ZDA si je Katka Zupančič prizadevala ohranjati narodno zavest tam živečih Slovencev, prav tako tudi obdržati stike s staro domovino. Vzdrževati stike s staro domovino ni bilo za tam živeče Slovence nič nenačudnega.

Navezanost družine Zupančič na staro domovino je izpričana tudi v tem, da so jo vsi trije obiskali: prvič leta 1930 in nato 1938. Leta 1930 so iz ZDA v staro domovino prišle tri skupine tam živečih Slovencev. Prvo je vodil John Olip, drugo Frank Alesh in tretjo mož Katke Zupančič, Jakob.²⁸

Katka Zupančič pred hišo v kraju Los Gatos v Kaliforniji. (Vir <https://www.radio-odeon.com/novice/katka-zupancic-belokranjka-v-ameriskem-velemestu>.)

Kot že omenjeno, sta se zakonca Zupančič v začetku 1963 preselila v Kalifornijo (Los Gatos). Mesto Čikago je poznano po svoji neprijetni klimi, še posebej v zimskem času. Los Gatos je bil, kar se tega tiče, bolj prijazno mesto. Ali je to bilo povezano tudi z boleznjijo Zupančičeve, mi ni poznano.

Katka Zupančič je umrla v bolnišnici, 8. septembra 1967, v 78. letu starosti. Pokopana je v Spominskem parku v Los Gatosu.

²⁸Kristan, Cvetko A., Ob 25-letnici velikega izleta SNPJ v domovino, Rodna gruda, 1955, str. 242.

LITERARNI OPUS

Njeno polje literarnega ustvarjanja je bilo raznoliko. Predvsem je pisala poezijo, za mlade in odrasle, poleg tega je pisala kratke zgodbe, v majhnem obsegu še drame za mladino.

Prvo objavljeno delo Katke Zupančič je bila pesem Tolažba, ki je bila objavljena februarja 1924 v drugi številki Mladinskega lista.

MLADINSKI LIST

MESEČNIK ZA SLOVENSKO MLADINO V AMERIKI

LETO III.

CHICAGO, ILL., FEBRUAR 1924

ŠTEV. 2.

Tolažba.

P OVEJ mi, sestra, kaj ti je,
da plačeš tak hudo?
Tako vprašuje Milanček,
po liču boža jo ljubko.

Sestrica mu odgovori:
"Strašne imam skrbi!
Zgubila, ali kje pustila —
najlepše moje knjige ni!"

Ne jokaj se, sestrica, več!
Obrisi solzne si oči!
Da, kje je knjiga tvoja? Čuj!
Iz nje naš Tonček se uči.

Za čtivo on še mara ne,
ker šteje rajsí: ena, dve!
Zato raduj se, ne žaluj —
Iz knjige ene je naredil — dve.

K. Z.

Prva objavljena pesem: Tolažba. (Objavljeno v časopisu Mladinski list številka 2, 3/1924).

Objavljala je tudi v drugih publikacijah "ameriških Slovencev": Proletarec, Prosveta, Majski glas, Svoboda, Cankarjev Glasnik, prav tako tudi v Ameriškem družinskem koledarju. Leta 1946 je založba Prosvetna matica v ZDA (Čikago) izdala knjigo z naslovom Slike iz vsakdanjega življenja.²⁹ Ta vsebuje sedem kratkih zgodb in štiri pesmi.

²⁹Zupančič, Katka, Slike iz vsakdanjega življenja, Chicago : Prosvetna matica, 1946.

Katka Zupančič:

MARTIN JUDNICH
932 MCALISTER AVE.
WAUKEGAN, ILL.

SLIKE IZ VSAKDANJEGA ŽIVLJENJA

IZDALA IN ZALOŽILA

Prosvetna matica

2301 SO. LAWNDALE AVENUE, CHICAGO, ILL.

XXV. ZVEZEK

TISKALA ADRIA PRINTING CO., CHICAGO 14, ILL.

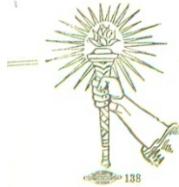
MADE IN U. S. A., 1946.

618

Naslovna stran knjige: Slike iz vsakdanjega življenja. (Knjigo hrani NUK.)

O izidu publikacije je Prosvetna matica obvestila tudi organizacije Prosvetne matice. Anne Beniger je v delu dopisa zapisala tole: "*Letošnja izdaja Prosvetne matice so zbirke povedi in pesmi Katke Zupančičeve, ki je med Slovenci v Ameriki priznana pisateljica in pesnica ... uverjeni smo, da boste zadovoljni s knjigo in da jo bo vsak z užitkom čital.*"³⁰

³⁰Arhiv republike Slovenije SI AS PE: 1996, škatla št. 4, mapa "Prosvetna matica".

V ZNANJU JE MOČ!

PROSVETNA MATICA

2301 S. LAWNDALE AVE.
CHICAGO, ILLINOIS

29. novembra 1946

Organizacijam
Prosvetne matice.

Cenjeni:

Letošnja izdaja Prosvetne matice so zbirka povesti in pesmi Katke Zupančičeve, ki je med Slovenci v Ameriki priznana pisateljica in pesnica. Naslov knjige je "Slike iz vsakdanjega življenja". Uverjeni smo, da boste zadovoljni s knjigo in da jo bo vsak z užitkom čital.

Razposlana bo kot običajno na vse pridružene organizacije brezplačno prve dni v decembru. Ob enem dobite tudi nekaj angleške literature za one člane, ki niso veči našega jezika.

Apeliramo na Vas, da ostanete še naprej včlanjeni v tej ustanovi, ter na ta način pomagate pri našem kulturnem prizadevanju. Ako ne plačujete polne članarine (minimum je \$1 na mesec), in če vam gmočna sredstva dopuščajo, se Vam priporočamo za zvišanje prispevkov, kar bi bilo taj ustanovi v veliko pomoč, da bo čim uspešnejše vršila svoje kulturne naloge.

Prosimo, da nam sporočite zaključek Vaše organizacije glede nadaljnega včlanjenja za leto 1947, da nam bo mogoče urediti in priobčiti imenik.

S pozdravom,

za tajništvo
PROSVETNE MATICE;

Anne Beniger

Dopis organizacijam Prosvetne matice o izdani publikaciji Katke Zupančič.

Bibliografijo del Katke Zupančič je sestavil znani slovenski bibliograf Jože Bajec. Svoje izsledke je objavil v Slovenskem izseljenskem koledarju. Njen opus obsega 305 pesmi, 5 dramskih del, 137 črtic in člankov, 1 križanko, 7 prevodov in 10 umetniških reprodukcij.³¹

³¹Bajec, Jože, Bibliografija del Katke Zupančič, Slovenski koledar 1974, str. 318/325.

Kljub temu, da je Zupančičeva začela z objavami svojih del že leta 1924, in to predvsem v Mladinskem listu – Juvenile, je po koncu urednikovanja njenega moža Jakoba Zupančiča sledil krajši premor. Zupančič se je julija 1926 moral umakniti zaradi nastopa druge funkcije, na mestu urednika pa ga je nasledil Andrej Kobal, ki je to funkcijo opravljal do julija 1929, ko funkcijo urednika vseh publikacij Slovenske narodne podporne jednote prevzame Ivan Molek. Ko je mesto urednika prevzel Ivan Molek (še en Belokranjec), je Katka Zupančič ponovno začela z objavami v tem časopisu, namenjenem slovensko-ameriški mladini.

Malo je znano, da je bilo nekaj pesmi Katke Zupančič tudi uglasbenih. Nikjer v literaturi to ni posebej izpostavljeno, o tem priča samo dokument, ki ga hrani ARS v mapi "Katka Zupančič."³² V njem je zapisano, da so bile štiri pesmi, ki so tudi zapisane na dokumentu, uglasbene s strani Louisa Šemeta ter prvič zapete 18. septembra 1938 na koncertu Združenih mladinskih pevskih zborov v Slovenskem narodnem domu v Clevelandu. Gre za naslove:

- Krošnjar
- Mihec – divji mož
- Mucek
- Na Jug.

Ob tem je zanimivo tudi to, da prve in druge pesmi ni na seznamu bibliografije literarnih del Katke Zupančič, ki jo je sestavil Jože Bajec, pri tretji pa je tekst v primerjavi z objavljenim v Mladinskem listu Juvenile spremenjen.

Iz tega lahko sklepamo, da je Zupančičeva zapustila še kakšno neobjavljeno pesem za otroke, mladino in odrasle.

LITERARNOKRITIČNA OCENA NJENIH DEL

Z literarno oceno del Katke Zupančič so se ukvarjali avtorji s te in one strani Atlantika.

Tina Creber je pripravila magistrsko delo z naslovom: *A survey of American Slovene literature, 1900-1945*.³³ V magistrskem delu se avtorica ukvarja z literarnimi deli slovenskih ustvarjalcev v ZDA. V prvem delu pod drobnogled vzame prozna dela Ivana Molka, Franka Keržeta, Katke Zupančič³⁴, Anne Praček Krasne, Ivana Jonteza in Etbina Kristana.

³²Arhiv republike Slovenije SI AS PE: 1996, škatla št. 108, mapa "Katka Zupančič".

³³Creber, Tina, *A survey of American Slovene literature, 1900-1945*, Ottawa : T. Creber, 1976.

³⁴Prozo Katke Zupančič obravnava na straneh 25-30.

V drugem delu obravnava poezijo Ivana Zormana, Ivana Molka, Anne Praček Krasne, Etbina Kristana, Franka Keržeta, Katke Zupančič,³⁵ Ivana Jonteza.

V tretjem delu obravnava dramatiko Ivana Molka in Etbina Kristana. Če se bolj osredotočimo na oceno del Katke Zupančič, ki jo je naredila Creberjeva, lahko ugotovimo, da je njena raziskava malce pomanjkljiva. Trditev, da je Zupančičeva začela objavljati prva dela 1929, ne drži. V drugi številki Mladinskega lista, leta 1924, je objavljena pesem Tolažba.

Vsekakor pa je potrebno izpostaviti, da pri literarnih delih Zupančičeve Creberjeva opozori na novosti, ki jih je avtorica vnesla v imigrantsko prozo. Gre za izpostavljanje žensk kot protagonistk zgodb ter poudarjanje psiholoških vidikov oseb. Točna je njena ugotovitev, da Zupančičeva izpostavlja osebe, ki so zlorabljenе, poniževane in imajo, kot posledico takšnega ravnanja, čustvene rane. Zgodbe so umeščene v okolje "stare domovine", še posebej ko se avtorica ukvarja s temo krutosti, kateri so izpostavljene ženske. Zupančičeva to krutost v svojih delih prikazuje kot nekaj samoumevnega za tedanje družbo in del vsakdana v družinah nižjega družbenega razreda. Kot primer Creberjeva izpostavlja zgodbo Dota. Creberjeva poudarja, da je ta zgodba kritika očetom, ki so ravnodušni do čustev svojih hčera in gospodarijo kot avtokrati.

Po Creberjevi Zupančičeva v svojih delih izpostavlja tudi zelo zadržan odnos očetov do novorojenih deklic, ki so veljale za manjvredne in velikokrat zapostavljene ali popolnoma odrinjene – zgodba Žensko dete.

Toda Zupančičeva v svojih zgodbah ne opisuje le razmer v stari domovini. Kot ugotavlja Creberjeva, nekatere zgodbe Zupančičeve sledijo trendu imigrantske literature, ki kritično ocenjujejo ekonomske in socialne razmere v ameriški družbi.

To pa ni nič nenavadnega, če vzamemo v obzir dejstvo, da je bila Zupančičeva dokaj socialistično usmerjena, torej napredna. Njena kritika je usmerjena proti kapitalizmu, kot tudi duhovščini. Lahko samo sklepamo, da je bila njena kritičnost še bolj spodbujena z razmerami v ZDA po letu 1929, ko pride do velike gospodarske krize in posledično katastrofnih razmer za nižje sloje prebivalstva. Na njen odnos do cerkvenih institucij pa je gotovo vplivala tudi njena

³⁵Poezijo Katke Zupančič obravnava na straneh 86-89.

osebna izkušnja v času šolanja.

Slovenski ameriški inštitut (Willoughby Hills Ohio) je 1977 izdal publikacijo Anthology of Slovenian American literature : with sixty reproductions of Slovenian ethnic art. Urednika te publikacije sta bila Slovenec Edvard Gobec (Giles Edward Gobetz) in Američanka Adele Donchenko. V antologijo sta vključila tudi delo Katke Zupančič "Daj nam danes ...", ki ga je za to antologijo prevedel Edward Krasovich in ga naslovil "How much will you give?"³⁶

Poleg prevoda dela sta urednika poskrbela za kratko predstavitev avtorjev. Katko Zupančič sta, poleg Anne P. Krasna, označila za eno izmed vodilnih slovensko ameriških naprednih pisateljic in pesnic.³⁷

Tudi v Sloveniji so se nekatere avtorice ukvarjale z oceno literarnih del Katke Zupančič. Jerneja Petrič, sedaj že upokojena profesorica na Filozofski fakulteti, se je veliko ukvarjala z raziskovanjem prve in naslednjih generacij ameriških Slovencev, med njimi tudi s Katko Zupančič. Prispevala je članek o Katki Zupančič za publikacijo Naši na tujih tleh: antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki.³⁸

V Slovenskem koledarju je objavila članek What an unusual career ...³⁹

V tem članku, na kratko, izpostavi vodilne pisateljice, kot so Katka Zupančič, Mary Jugg, Ano P. Krasno ter Rose Mary Prosen. Prav tako je 1991 pripravila članek za Slovensko biografijo (nekdaj Slovenski biografski leksikon). O delu Zupančičeve je zapisala sledeče: "*Njenemu leposlovju se pozna, da je dobro obvladala slovenski jezik. Značilno zanjo je jedrnato, zgoščeno izražanje, odlikuje jo bogat besedni zaklad, mestoma popestren z belokranjskimi narečnimi izrazi. Najbolj prepričljiva je v zgodbah za otroke in v tistih s socialno tematiko, medtem ko so njeni poučni sestavki nekoliko bolj togi in prisiljeni.*"⁴⁰

³⁶Anthology of Slovenian American literature : with sixty reproductions of Slovenian ethnic art / edit by Giles Edward Gobetz and Adele Donchenko, Willoughby Hills, 1977, str. 111-119.

³⁷Isto, str. 127-128.

³⁸Petrič, Jerneja, Naši na tujih tleh : antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki, Cankarjeva založba : Slovenska izseljenska matica, 1982, str. 268-270.

³⁹Petrič, Jerneja, What an unusual career, Slovenski koledar, 1985, str. 224-227.

⁴⁰<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi885643/>.

Petričeva je sodelovala tudi pri nastanku publikacije Slovenska izseljenska književnost.⁴¹ V tej publikaciji je objavljenih več njenih člankov o literarnih ustvarjalcih v Severni Ameriki, med drugim tudi o Katki Zupančič.

V tem tekstu izpostavi nadarjenost Katke Zupančič pri pisanju otroške poezije in omeni manj posrečene poizkuse pri pisanju poezije za odrasle. Izpostavi, da je razlika v kvaliteti pri njeni prozi za otroke in mladino ter odrasle manjša, čeprav je tudi tukaj prisotna. Vsekakor izpostavi dejstvo, da se je Katka Zupančič zelo dobro ujela pri ustvarjanju poezije in proze za otroke in mladino, medtem ko ji ustvarjanje poezije in proze za odrasle velikokrat služi kot preobleka za agitacijo njenih svetovnonazorskih prepričanj.

Deloma se je v svojih raziskavah posvečala literarnemu delu Katke Zupančič tudi Janja Žitnik Serafin. Na tem mestu bi izpostavil članek *Otroštvo v izseljenstvu skozi prizmo izseljenske književnosti*.⁴²

V tem kontekstu je zapisala: *'Katka Zupančič v dobršnem delu svojega opusa za otroke obravnava prezgodnjo "odraslost" otrok v trdih razmerah tujine, v katerih se njihovi starši borijo za preživetje. Socialni vidik odraščanja (vpliv revščine) je pri Zupančičevi nevsiljivo pomaknjen v ozadje, npr. v zgodbici Okenca, saj gre navsezadnje za otroško literaturo, ki naj bi malčke pritegnila k branju. Prav tako spremeno pa je ta vidik potisnjen v ospredje v zaključku otroške pesmi Pismo stričku, katere izvirnik je Zupančičeva objavila v Mladinskem listu leta 1933.'*⁴³

Skozi to prizmo nadaljuje: *"Anton J. Klančar v črticah Staro zlato in Jutri (v Petrič 1982: 290–294) piše o grenkem življenju v tujini, ki mu postavlja nasproti idealizirano podobo domovine staršev, v katero se je zaljubil iz knjig, ki stajih starša prinesla s seboj.*

Najpretresljivejše od vseh pa so trpke slike težkega otroštva v izseljenstvu, kot jih podajajo Joško Oven v črtici Božična alegorija (prav tam: 158–161), Anton Slabe v Novem življenju (prav tam: 248–251) in črtici Dekle iz tovarne (Ameriške povesti: 101–104), Milan Medvešek v Sužnjih ponoči (prav tam: 80–85), še najbolj pa Katka Zupančič v črtici Stujega na tuje (prav tam: 105–111). Avtorica v naturalističnem načinu prikazuje, kako se mati s štirimi majhnimi

⁴¹Petrič, Jerneja, Slovenska izseljenska književnost. 2 : Severna Amerika, 1999, str. 192–195 ter 455–456.

⁴²Žitnik Serafin, Janja, *Otroštvo v izseljenstvu skozi prizmo izseljenske književnosti*, Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje, 2015, str. 35–58.

⁴³Isto, str. 40.

otroki bori, da bi vsaj še eno noč ostali v stanovanju. Dvajset let so redno plačevali najemnino, le zadnji mesec niso zmogli. "Biriči" jih kljub temu vržejo iz hiše, čeprav nimajo kam iti.⁴⁴

Rekel bi, da je vidik Žitnik Serafinove, glede na moje osebno dokaj skromno poznavanje literarne kritike, dokaj inovativen. Literarna kritika se veliko ukvarja s vprašanjem vključevanja priseljencev v novo okolje, prav tako z nekaterimi drugimi vprašanji, kot je na primer vprašanje domotožja ali celo poskusa zanikanja le-tega s strani priseljencev. Vprašanje otroškega pogleda na svet, še posebej v času gospodarske krize v ZDA, je zagotovo odmik od tradicionalnega.

Žitnik Serafinova v članku *Slovenian emigre literature...*,⁴⁵ odpira še druge perspektive na vprašanje slovenske izseljenske literature. Med drugim vprašanje po katerih kriterijih določamo literarno delo kot slovensko ali avtorja kot slovenskega. Ali je geografski ali jezikovni kriterij tisti, po katerem določamo avtorja kot slovenskega? Nekateri literarni zgodovinarji oporekajo temu, da je možno izključevati tiste, ki ne zadostijo ne prvemu ne drugemu, torej vključujejo tudi dela, ki so napisana v tujem jeziku s strani slovenskih avtorjev. In ne samo to, tudi potomci Slovencev, ki so rojeni izven matične domovine, vključujejo pod to streho, ne glede na to, ali pišejo v jeziku domovine staršev ali jeziku njihove domovine.

Ob tem se postavlja vprašanje, zakaj si Slovenci tako radi lastimo tudi tiste, ki ne zadostijo prej omenjenim kriterijem. Postavlja se mi dilema, ali gre tu za vprašanje majhnosti ali nacionalnega ponosa? Pri Katki Zupančič teh dilem ni. Kot rojeno Slovenko, ki je, z izjemo ene pesmi v angleščini, vsa dela objavljala v maternem jeziku, je vsaj en kriterij povsem izpolnjen.

Prod drobnogled bom vzel še pogled Irene Milanič.

V članku "Skrb za drugo generacijo ..." ⁴⁶ izpostavi kot ključno odločitev SNPJ, da tudi naslednje generacije ne pozabijo slovenskih korenin. Izpostavi primer animiranja druge generacije priseljencev (otrok in mladine) skozi prizmo časopisa Mladinski list - Juvenile. Še posebej zanimiv je ta del: "*Katka Zupančič je za list pisala predvsem slovenske pesmi za otroke, za katere je značilna izredna*

⁴⁴Isto, str. 42.

⁴⁵Žitnik Serafin, Jarja / *Slovenian emigre literature: ignored, forgotten and rediscovered, Historical and cultural perspectives on slovenian migration*, 2007, str. 67-88.

⁴⁶Milanič, Irena, Skrb za drugo generacijo : kulturna investicija za ohranitev slovenske pripadnosti v Združenih državah Amerike (primer SNPJ). *Dve domovini / Two Homelands* ¹⁴ (2001), str. 19/²⁸.

*sproščenost in igrovost pri prikazovanju otroškega sveta, tudi ko govori o sodobnem dogajanju. Čeprav avtorica otroštva nikoli ne interpretira kot brezskrben raj, zna izluščiti življenjskost in iskrenost otrok in ju uspešno pretvoriti v izrazno razsežnost svojih pesniških besedil. Njena poezija je enostavna, kljub temu pa se pesnica spretno izogiba direktni didaktičnosti. Pri nekaterih pesmih, izstevankah in otroških igrah se navezuje na ljudsko izročilo Bele krajine, od koder je bila doma.*⁴⁷

V članku *Slovene-American women writers and poets ...*⁴⁸ avtorica opozori na zanimivo dejstvo, da se je v tridesetih letih 20. stoletja, ko so ZDA doživljale eno najhujših gospodarskih kriz, znotraj majhne, slovenske skupnosti dogajalo živahno kulturno dogajanje, katerega del so bile tudi nekatere pisateljice in pesnice. Avtorica izpostavi objave v časopisih, ki jih je izdajala Slovenska narodna podpora jednota (SNPJ), to sta bili Prosveta – namenjena odraslim bralcem ter Mladinski list - Juvenile, namenjen bralcem do šestnajstega leta starosti.

Kot ključno izpostavlja dejstvo, da je leta 1929 postal glavni urednik teh publikacij Ivan Molek. On je bil tisti, ki je nekatere ženske uspel navdušiti k objavljanju svojih literarnih del.

Katka Zupančič, tako Milaničeva, je svoje pesmi objavljala v slovenskem jeziku in kljub temu ji je uspelo pritegniti mlade bralce, ki so pripadali drugi generaciji priseljencev. To predvsem zaradi preprostega jezika in prizorov, ki so bili blizu izkušnjam mladega bralca. In to je razvidno tudi iz dopisov mladih v Mladinski list - Juvenile. Še posebej Milaničeva izpostavlja dejstvo, da je Katka Zupančič v svojih delih vključevala krutost vsakdanjega življenja imigrantov, po drugi strani pa je s humorjem in otroškim pogledom na življenje to krutost skušala nekoliko omehčati.

Milaničeva se je oceni literarnih del Katke Zupančič najbolj posvetila v svoji doktorski disertaciji⁴⁹. Do sedaj je to najbolj poglobljena študija o literarnem delu Zupančičeve. Posebej se je lotila analize njene literarne zapuščine.

⁴⁷Isto, str. 24.

⁴⁸Milanič, Irena, *Slovene-American women writers and poets in the 1930s : between literature and social engagement*, Dve domovini / Two Homelands 17 (2003), str. 61/5.

⁴⁹Milanič, Irena, *Tematski sklopi v reviji Mladinski list - Juvenile (1922-1944) : doktorska disertacija*, Ljubljana 2003, str. 122/151.

Najprej se posveti poeziji⁵⁰, nato analizira njena prozna dela⁵¹, zaključi z dramatiko⁵².

Na zaključku Milaničeva izpostavi pomembno dejstvo: "Ko z novembrom 1944 Katka Zupančič preneha z dopisovanjem v Mladinski list - Juvenile, dokončno presahne slovenski literarni del lista. Poezija Katke Zupančič je bila nedvomno eden izmed stebrov Mladinskega lista - Juvenile in to ne samo zaradi velikega števila pesniških besedil, ampak tudi zaradi pesničine izredne priljubljenosti pri mladih bralcih. Pesnica je veliko pozornost posvetila gojenju slovenskega jezika in vsi njeni prispevki, razen enega, so bili v slovenščini."⁵³

Izpostavi tudi Katkino ilustratorsko žilico: "Katka Zupančič je bila tudi spretna ilustratorka in še posebno po letu 1938 so skoraj vse pesmi opremljene s hudomušnimi slikami, ki so večkrat komplementarne besedilu. To dokazuje, kako se je pesnica zavedala komunikativnosti slik in včasih so njene ilustracije ključ za razumevanje njenih pesmi."⁵⁴

Če povzamemo, Katka Zupančič si je svojo pot v literarni svet odprla preko objav v Mladinskem listu, kasneje tudi v drugih publikacijah ameriških Slovencev. Splošna ugotovitev je, da je bila njena otroška poezija tista, ki ji je prinesla največjo prepoznavnost in priljubljenost med ameriškimi Slovenci ali njihovimi potomci. Poezija za odrasle ji je služila bolj kot ne za propagandne namene. V proznih delih za odrasle, govorimo o kratkih zgodbah, je nihala v kakovostnem smislu. Vsekakor pa je nekaj kratkih zgodb prepoznavnih. Njena dramska dela, ki so namenjena mlajši populaciji, so bila narejena s poskusom pritegniti mlade v krog SNPJ in posledično s tem poskrbeti za ohranjanje slovenske zavesti pri nadaljnji generacijah priseljenih Slovencev. V tem smislu njena dramska besedila niso služila samo njej, kot orodje za animacijo otrok, pač pa tudi drugim neutrudnim ameriškim Slovenkam. Med njimi Mary Ivanusch, ki je tudi sama postavila na oder dramo *Janko Bric in njegovi otroci*. Učenci Slovenske šole SN Doma v Clevelandu so v Slovenskem narodnem domu 25. 5. 1934 uprizorili to igro in na uprizoritev je bila povabljena tudi Katka Zupančič z namenom, da bi občinstvu spregovorila nekaj besed.

⁵⁰Isto, str. 122/143.,

⁵¹Isto, str. 143/149.

⁵²Isto, str. 149/150.

⁵³Isto, str. 151.

⁵⁴Isto, str. 143.

Cleveland, Ohio, 22. aprila 19. 34

Mrs. Katka Zupančič,
Chicago, Ill.

Objednica:

Predno izrazim svojo prošnjo, Vam moram povedati, da vprizorijo učenci Slovensko Šolo S.N.Doma v Clevelandu, Vašo igrico "Janko Bric in njegovi otroci", s katero imamo pri vajah obilo zabavo in seveda tudi trdoga dela.

Zato bi nas jako veselilo, ako bi Vam bilè mogoče obiskati nas ob priliki vprizoritve, dne 25. maja zvečer, (na jutrišek) spregovoriti občinstvu nekoliko besed ter prisostvovati pri preustavi. Naš šolski odbor se zaveda pomena vašega dela za vzgojo mladino v naprednem duhu ter želi, da pride do vecjega sodelovanja ter skupnosti, kar v velikem obsegu pomaga osebno medsebojno spoznanje.

Ako Vam bo mogoče ustredi naši želji, kar upan, da Vam bo, je odbor pripravljen povrniti Vaše potno stroške.

Pridakujoc uglednega odgovora,

ostajam s spoštovanjem:

Mary Ivanusch
Učiteljica Slov. Šole S.N.D.

Pismo Mary Ivanusch, s katerim je Katko Zupančič povabila na uprizoritev igre Janko Bric in njegovi otroci.⁵⁵

ZAKLJUČEK

Kakšen je bil učinek ustvarjalnega dela Katke Zupančič se kvantitativno ne da izmeriti. Sklepamo lahko, da so zaradi tako močne angažiranosti nje in nekaterih "ameriških Slovencev ali Slovenk" v marsikaterem domu vsaj do neke mere ohranjali narodno pripadnost, ponekod tudi jezik.

Na tem mestu se mi postavlja vprašanje, ali bi vsi ti angažirani Slovenci, če bi ostali v domovini, uspeli dati svojemu narodu toliko, kot so to naredili v ZDA. Prej ne, kot da. Novo okolje in tamkajšnje razmere so jih motivirale, še bolj povezale.

Vsekakor ni bilo vse idealno. Tudi v ZDA se niso mogli izogniti delitvam. To se je kazalo v organizirjanju različnih društev, izdajanju različnih časopisov ... Še najbolj jih je povezala ustanovitev

⁵⁵Arhiv republike Slovenije SI AS PE: 1996, škatla št. 108, mapa "Katka Zupančič".

Slovensko-ameriškega narodnega sveta (SANS). Ta je bil ustanovljen decembra 1942 v Clevelandu, z namenom pomagati stari domovini v času vojne in tudi z materialno pomočjo po koncu vojne. Na ustanovitvi so skupaj sedli ameriški Slovenci različnih svetovnonazorskih usmeritev. Med delegati na zasedanju zasledimo tudi Katko Zupančič, ki je zastopala SNPJ 559 iz Čikaga.

Na tem zasedanju je bila izvoljena kot nadomestna članica izvršnega odbora, vendar se v literaturi dosledno navaja, da je bila članica Izvršnega odbora SANS. Ko sem vprašal za mnenje dr. Matjaža Klemenčiča, kje on vidi razlog za to, mi je odgovoril, da je najbrž Zupančičeva postala polnopravna članica IO – SANS po odhodu desničarjev iz SANS.

Pomembno je dejstvo, da je učiteljska izobrazba, ki jo je Zupančičeva pridobila v stari domovini, zelo koristno vplivala na njen angažiranje v novi domovini.

Izobrazba učiteljice ji je predvsem koristila pri doseganju ciljev na področju ohranjanja slovenske zavesti pri slovenskih priseljencih in njihovih potomcih.

Postavlja se tudi vprašanje, ali bi bila Zupančičeva tako aktivna v pisanku, če bi ne bil prvi urednik Mladinskega lista - Juvenile njen mož Jakob? Nenazadnje v njej sami ni šlo samo za vprašanje lastne produkcije, pač pa tudi ohranjanja slovenske zavesti. In tu ji motivacije ni manjkalo.

Nikoli ni zanikala svoje socialistične usmerjenosti. In to ne pomeni samo v svojih literarnih delih, pač pa tudi na splošno. Lahko zasledimo dva idea, ki sta jo spremljala skozi življenje: prvi je slovenstvo in drugi družbeni napredek za vse.

Tudi v stari domovini ni bila povsem prezrta. O njeni smrti so poročali v Dolenjskem listu: v 42. številki (19. 10. 1967) je Peter Breščak objavil kratek članek o njeni smrti, v 50. številki (14. 12. 1967) je objavljen še en članek s fotografijo.

Ob pregledovanju arhivskega gradiva v Arhivu republike Slovenije sem naletel na pismo njenega moža, Jakoba Zupančiča, ki ga je naslovil na Vatroslava Grilla. Ob zaključku pisma piše sledeče: *"Pa še nekaj o naši Katki. Prijatelj profesor Jože Dular ima tri ideje o*

postavitevi (trajneši spomin⁵⁶) – trajnejšega spomina Katki:

- 1) *Kotiček v Belokranjskem muzeju*
- 2) *Plošča na rojstni hiši (ali na kaki šoli)*
- 3) *Izbor Katkinih literarnih del.*"⁵⁷

Pokojnemu Jožetu Dularju, nekdanjemu vodji Belokranjskega muzeja v Metliki, je uspelo izpolniti eno zamisel. 9. maja 1976 so na "stari" šolski stavbi v kraju Podzemelj postavili spominsko ploščo nekdanji učiteljici Katki Zupančič. O tem so poročali v 20. številki Dolenjskega lista. Ploščo je dalo postaviti Belokranjsko mujejsko društvo.

Spominska plošča na stari šoli v Podzemlju

(Vir <https://www.radio-odeon.com/novice/katka-zupancic-belokranjka-v-ameriskem-velemestru>.)

⁵⁶V dokumentu je dikcija ..."tri ideje o postavitvi trajneši spomin".

⁵⁷Arhiv republike Slovenije SI AS PE: 1996, škatla št. 108, mapa "Katka Zupančič".

1 VIRI IN LITERATURA:

1.1 Viri:

- Ameriški družinski koledar 15 (1929) - 36 (1950).
- ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE – Arhivska zbirka Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije: t.e. 5, 6, 9, 20, 21, 22, 24, 26, 32, 51, 108.
- Mladinski list - Juvenile 3 (1925) - 23 (1944).
- KRONIKA OŠ PODZEMELJ
- POKRAJINSKI ARHIV NOVA GORICA - 247, Učiteljišča Gorica, t.e. 3,4 in 5.
- SLOVENSKI ŠOLSKI MUZEJ, dokumentacijska zbirka, mapa šole Mavrlen, Kronika enorazredne osnovne šole na Mavrlenu.
- UČITELJSKI TOVARIŠ 1 (1917).
- ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA – enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu, SI_ZAL_MET/0030.
- ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA – enota za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu, SI_ZAL_NME/0251.

1.2 Literatura:

- ANTHOLOGY of Slovenian American literature : with sixty reproductions of Slovenian ethnic art. Edited by Giles Edward Gobetz and Adele Donchenko, Willoughby Hills (Ohio) : Slovenski ameriški inštitut = Slovenian Research Center of America, 1977.
- BAJEC, Jože. Bibliografija del Katke Zupančič. Slovenski izseljenski koledar 1974. Ljubljana: SIM, 1973. 318-325.
- CREBER, Tina. A survey of American Slovene literature, 1900-1945. Ottawa : T. Creber, 1976.
- DRNOVŠEK, Marjan. Amerika : raj za ženske. Zgodovina za vse, št. 1 (4/1997).
- JANEŽIČ, Helena. V obljudljeno deželo : Slovenke v ZDA = To the promised land : Slovenian women in the USA. Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica, 2016.

- KRISTAN, Cvetko Anton. Ob 25-letnici velikega izleta SNPJ v domovino. Rodna gruda, Ljubljana: SIM, 1955, str. 242.
- MATKOVIČ, Anita. Katka Zupančič - Belokranjka v ameriškem velemestu, <https://www.radio-odeon.com/novice/katka-zupancic-belokranjka-v-ameriskem-velemestu/>.
- MILANIČ, Irena. Skrb za drugo generacijo: kulturna investicija za ohranitev slovenske pripadnosti v Združenih državah Amerike (primer SNPJ). Dve domovini : razprave o izseljenstvu = Two Homelands : migration studies. 14/2001. Str. 19/28.
- _____. Slovene-American women writers and poets in the 1930s : between literature and social engagement. Dve domovini : razprave o izseljenstvu = Two Homelands : migration studies. 17/2003. Str. 61/5.
- _____. Tematski sklopi v reviji Mladinski list - Juvenile (1922-1944) : doktorska disertacija, Ljubljana 2003.
- PETRIČ, Jerneja. Naši na tujih tleh : antologija književnosti Slovencev v Severni Ameriki. Ljubljana : Cankarjeva založba : Slovenska izseljenska matica, 1982.
- _____. What an unusual career ... Slovenski izseljenski koledar 1985. Ljubljana: SIM, 1984. Str. 224-227.
- SEDMAK, Jay. An inspired journey : the SNPJ story : the first one hundred years of the Slovene National Benefit Society. Imperial (Pennsylvania) : Slovene National Benefit Society, 2004.
- SELIGER, Drago. Pesnica Katka Vrtačič – Zupančičeva 1889–1967. Dolenjski razgledi št. 2 (23. 9. 1976), str. 26-27.
- SLOVENSKA izseljenska književnost. 2. Severna Amerika. 484 str. Uredila Janja Žitnik s sodelovanjem Helge Glušič. Ljubljana : ZRC : Rokus, 1999.

- ŠENK, Mila. Katka Zupančič – kulturna delavka ameriške Slovenije. Slovenski izseljenski koledar 1969. Ljubljana: SIM, 1968. Str. 245-252.
- THE PIONEER : [a record of efforts and achievements of The Pioneer Lodge 559 SNPJ in its first decade : 1925-1935. Chicago, Illinois : Pioneer Lodge No. 559 SNPJ, 1935.
- ZAITZ, Frank. Zgodovina dramskega odseka kluba št. 1, str. 5 – Fond Arhiv republike Slovenije SI AS PE: 1996, škatla št. 26, mapa št. 21.
- ZUPANČIČ, Katka. Pismo iz Amerike. Ameriški družinski koledar (15/1929). Str. 188-195.
- . Slike iz vsakdanjega življenja. Chicago : Prosvetna matica, 1946.
- ZUPAN, Jacob. Pet pomembnih desetletij mojega življenja. Slovenski izseljenski koledar 1973. Ljubljana: SIM, 1972. Str. 234-241.
- ŽITNIK, Janja. Slovenian emigre literature: ignored, forgotten, and rediscovered. Str. 67-88. V: Historical and cultural perspectives on Slovenian migration. Edited by Marjan Drnovšek. Ljubljana : ZRC Publishing, Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, 2007.
- ŽITNIK SERAFIN, Janja. Otroštvo v izseljenstvu skozi prizmo izseljenske književnosti. Str. 35-58. V: Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.

IZBOR LITERARNIH DEL KATKE ZUPANČIČ:

DOTA⁵⁸

Ko je narava oblikovala Korenove otroke, je bila tako nemarna, ali pa hudomušna – če ne zlobna – da je hčerki zobličila po vzorcu njunega očeta, sinove pa po materinem. Najhujše je bil prizadet tretji otrok – Zinka. Ko je stvarnica imela njo v delu, je nemara docela pozabila, da bi morala oblikovati žensko telo. Površna in skopa je bila od sile. In zato ni bila Zinka nežnih udov, ni bilo na njenem telesu lepo zaokroženih hribčkov, kajti hribčkov sploh ni bilo in ne dolinic.

Edino, kar je bilo na njej lepega, so bili rjavi lasje. To je bilo pa tudi vse! Njeno dolgo, deskasto telo, podolgovati, suhi in s pegami posut obraz, njena precej na široko in na dolgo urezana usta in nos – kakor pečina se je šopiril nad ustimi in bi bil v nakazo celo moškemu obrazu, nikar ženskemu – vse to je potisnilo Zinko v vrsto najgrših deklet v okolici. Zinka se je svoje zunanjosti dobro zavedala, in zato so njene sive oči otožno zrle v svet, z vsakim letom otožneje. In zato si je volila tiha in samotna pota.

Zinki je bilo petindvajset let. Stari Koren je slednjič le uvidel, da pridnost in delavnost deklet štejeta veliko, a ne dovolj, kajti tudi Mica, najstarejša, je bila pridna in delavna kot čebela in poleg tega je bila za spoznanje lepša od Zinke, pa vendar je ostala pri hiši. Nihče ni vprašal zanjo ... Zato je slednjič le pritrdil Korenki, ki je dejala, da bo edino mastna dota pomagala Zinki do poroke.

In čudež se je zgodil. Prej prezirana ter od vseh prezirta Korenova Zinka ni bila nekaterim nič več tako grda. Vendar snubcev ni hotelo biti tako brž, kakor so Korenovi pričakovali. Zinka se je čutila kot živinče na semnju, le da žival morda niti ne sluti, da je na prodaj. Še bolj je povešala glavo.

Pa je prišel Frnol. Koren se ga je takoj oklenil, ko pajek muhe. Korenka se je ozirala na Zinko in ni vedela, ali bi naj bila vesela ali ne, kajti Zinka ni bila videti niti malo vesela. Pač pa nasprotno. In to, da je Zinka kazala hladnost, je Frnola hudo jezilo. Zato si je dovolil komedijo. V Zinkini prisotnosti se je silno spretno slinil, da jo je nazadnje res pretental, češ, kaj dota – sicer ni, da bi jo zametal – vendar dota njega ne vleče, pač pa ona sama: skromno, tiho, pametno, delavno dekle, skratka tako, kakršnega si on želi za ženo, da mu bo po srcu. Zinka mu je končno verjela. Ni bila popolnoma trdna v tej veri in je le

⁵⁸Objavljeno v Slike iz vsakdanjega življenja : Prosvetna matica, 1946, str. 32-49.

na rahlo naslanjala svoje misli na njegovo izjavvo, vendar verjela mu je in mu bila neskončno hvaležna. Hotela mu je biti dobra žena – oj tako dobra. Ako se on ni spotaknil o nedostatkih njene zunanjosti, kakor so se drugi, in iskal le njene duševne vrednote, jih bo našel. Rajši bi umrla, nego ga razočarala. Dokazala mu bo, da je pregovor o trdi, hrapavi lupini in dobrem zrnu v njej resničen, če ne v vseh, v njenem primeru pa gotovo.

Ali je Frnola tudi s srcem vzljubila, tega niti sama ni vedela. Srca nelepih deklet ne smejo govoriti; nimajo pravice. Če pa vseeno spregovore, dobe navadno v odgovor zasmeh, in nesreča je le še večja. Tudi Zinkino srce je vse dotlej molčalo. Toda sedaj se je jelo – hvaležno in vdano – oklepati Frnola.

• • •

Pridrvela je Zinka v kuhinjo k materi: "Mama, mama! Zaboga vas prosim: ne dajte me Frnolu, ne dajte!"

Glas se ji je tresel. In tresle so se ji roke, ki jih je stegnila proti materi, kakor otrok iščoč zavetja. Vsa je trepetala. Oči so ji plašno zrle v mater. Mati ni vedela, od kod ta nenadna sprememba – saj je bila Zinka videti zadnje dni tako zadovoljna, srečna -, zato tudi ni vedela, kaj ji naj odvrne. Vzdihnila je samo in še nadaljeerezala v peč.

A Zinka jo je prijela za rame in jo okrenila k sebi: "Mama!" je kriknila vsa obupana. S silo je pogoltnila jok, ki jo je davil v grlu in presekano kričala, prosila, rotila: "Doli na dvorišču barantajo ... O! Pojdite! Boste videli in slišali sami! O mama, ne dajte me. Delala vam bom ko črna živina, samo ne dajte me! Mama, Frnola ne maram, pa če se kdaj poročim ali ne!"

"V čem se ti je Frnol tako naenkrat zameril, da se ga tako braniš?" Božajoč je bil materin glas in pogled.

Zinka je iskala besed. Misli so ji šinile na dvorišče, kjer sta oče in Farnol, stoječa na hlevnem pragu, gledala živino. Željna toplega pogleda in lepe besede je prišla tja ter se jima neopaženo približala, a je sramežljivo obstala za njunima hrbtoma, čakaje, da se obrneta in jo opazita.

Njenih tihih korakov nista slišala; bila sta vse preveč zaverovana v živino: oče bahavo priovedujoč zgodovino posameznih goved, Frnol požirajoč sline. Pa je Frnol padel očetu v besedo:

"Veste kaj, Koren?" pokazal je v desni kot, "tistole ta lisasto mi boste še dali, ako hočete, da bo kaj kruha iz te moke; bom imel vsaj lepo kravo, če že ne lepe žene."

Zadnje besede je izrekel komaj slišno, vendar toliko na glas, da jih je slišal Koren – in slišala jih je tudi Zinka. Nekaj ledenega ji je stisnilo srce, da je za trenutek zaostalo, a ji je takoj pognalo vso kri v glavo.

Oče si je potisnil klobuk za tilnik in ne da bi pogledal Frnola, je dejal nekoliko jezno: "Glej ga no! Saj krava ni vendar piščanec, da bi si jo kdo izbral, pokazal s prstom in dejal: tisto mi dajte! – in radi Zinke: v jaslice je vendar ne kaniš postaviti, jeli da ne!?"

"Hm, v jaslice!" Frnol se je zakrohotal, da je ubogo Zinko rezalo v srce. "V jaslice? Če bi že rekli v proso!"

Zinki je šumelo v glavi. Hotela je proč, kamorkoli, samo proč, proč od ljudi. Pa so ji noge kakor odpovedale. In temu Frnolu je hotela biti žena, dobra, zvesta žena ...

"Delala bo! Delo pa ne vpraša, kakšen je tisti, ki ga opravlja!" Tako oče.

"I saj tisto je! Noči pa so tako temne, kaj ne, oče Koren?!"

Smeje se je okrenil in opazil Zinko. Obraz se mu je nekoliko skremžil, a se je zopet silil k smehu in dejal: "Nu, Zinka! Nekam čemerno se držiš! Pa vendar nisi slišala ... hm ... slišala mojih šal!"

Zinka se je zdramila. Planila je k očetu: "Oče, nobene besede več s tem človekom! Jaz ga ne maram! Slišite? Ne maram ga!" Tresla se je po vsem životu.

"Daj, daj punčara neumna! Bosta se že pobotala po poroki, saj bosta imela časa dovolj!"

"Oče, poroke ne bo! Ne z menoj! Naj se poroči z lepo lisko! Z grdo Zinko nikoli." In zdirjala je v hišo.

In zdaj stoji pred materjo, ki čaka pojasnila. "Zakaj da ga ne maram? Frnol me že sedaj zaničuje. Dejal je ..." Ne, ne more nadaljevati. Stisnile so se je drhteče ustnice in po ploskih licih so ji zdrknile solze. Pa že po par trenutkih je potegnila mater za roko, jo potisnila skozi vrata: "O pojrite, tecite in pregovorite očeta, sicer bo prepozno."

Že zunaj se je mati vsa žalostna ozrla v hčer. Dolg, globok pogled. Kdo bi ga izmeril?

"Ubožica, saj poznaš očeta: prej bi pregovorila kamen, nego njega!" Ni dejala tega na glas, saj je imela usta trdo zaprta in ob straneh globoko zarezano črto. Pa Zinka kakor da bi jo slišala, jo je razumela. Obraz ji je padel med dlani in ihte je obstala na vežnem pragu.

S svinčeno težkim srcem je krenila mati na dvorišče. Poskusila bo.

• • •

"Kakor hočete, Koren. Če ne marate k Zinkini doti primakniti še krave, pa imejte i Zinko. To je moja zadnja beseda!"

Frnol se je odpravljjal. Korenko je zbodlo pri srcu. "Tako, za kravo se gre, krava naj odloča." Z gnevom je gledala za Frnolom, ki se je počasnih korakov zibal tja proti dvoriščnim vratom, in dasi so jo njegove besede grizle, se je le oddahnila, meneč: vse je dobro, da le gre!

A Frnol se je ustavil. Korenka pogleda svojega moža. Ta se čehlja za ušesom in momlja sam s sabo: bi li dal kravo, ali je ne bi dal?

Tedaj Korenka udari z nogo ob tla, a se takoj premaga. Z mirnim korakom stopi do Korena in mu de potiho: "Nič, Janez, pusti ga, naj gre. Ni dober človek. Zinka ga ne mara. Dekle še lahko počaka."

"Počaka, počaka!" se razhudi on. "Da bo ostala pri hiši, kot je ostala Mica. Hm, da, lepotic nisi rodila, zato je tako!" zaničljivo se posmehne. Korenka se zdrzne in ga pogleda prav pod nos. Kriji butne v obraz. Koren je v zadregi. Nekoliko pomencava in otresa z roko.

"Da, da," si misli Korenka, "le mencaj! V ogledalo poglej in potem govori o lepoti – če moreš. Si nemara pozabil, kako sem te svoje dni branila vzeti za moža, češ, tako grdobo da bi morala gledati vse svoje življenje!? Pa so me prisilili, me prodali ..."

Tako rada bi mu bila to – prvič v njunem skupnem življenju – povedala v obraz, pa ni hotela. Ni hotela prepira, ki bi bil Korenu le dobrodošel, da bi potem laže okrenil po svoje.

"Pusti ga, naj gre. Nič se ne meni zanj, pa bo šel."

"Hja, škoda je krave, ali kaj češ! – Drugi bi morda zahteval poleg še kakega junca." Boječ se je ozrl, da bi Frnol ne slišal zadnje opazke. "Pa kaj se ti vtikaš vmes, bom že sam opravil z njim! Če ne pojde drugače, pa naj jo ima, naj si jo odvleče – hudič lakomni!"

"Janez, za Zinko gre, ne za kravo! Na Zinko misli! Ne stori svojega otroka nesrečnega za vse življenje!" ga je proseče opominjala.

On pa je zamahnil v zrak: "Pojdi že enkrat s poti, kaj mi godeš eno in isto!" Obrnil se je in nameril korak k Frnolu.

Korenka je stopila predenj: "Janez, Zinko sem rodila jaz in zato mi gre pravica, da jo branim pogube." Ustnice so ji trepetale.

Korenjo je odmahnil z roko in koračil dalje govoreč: "Seveda, seveda! A jaz sem gospodar, to si pozabila?"

Od prikritega gneva so se ji zasolzile oči. Prijela ga je za komolce: "Počakaj! Daj, da se pogovoriva mirno."

Koren je nakremžil obraz in namignil Frnolu, naj počaka. "Odloži za mesec, dva, kam se ti tako mudi?" ga je prosila.

"Čemu odlašati? Ako mora najlepša krava iz hleva, bomo pa gledali, da bo sin tem več priženil in se bo izguba krila. In še to: dal bom kravo s pogojem, da mi Frnol dovoli prosto pot preko svojega travnika. In tako bomo takoj lahko pričeli s sekanjem lesa. Saj veš, kakšen križ smo imeli doslej, ko—"

"Za pet ran božjih, Janez, ti pozabljaš, da si Zinkin oče, da je Zinka človek in ne morda kakor živinče. Daj, odpri že vendar svoja ušesa: Zinka noče, ne mara Frnola. Ko dež je jokala prejle v kuhinji. Zinka bo nesrečna! Strlo jo bo!" Korenka je sklenila roke vsa obupana.

"Hu! Babje muhe! Mar se nisi tudi ti branila vzeti mene? A si se pozneje le zadovoljila z menoj – hehe – vidiš tako je – in z Zinko bo prav tako!" Prisiljeno je zazeval, kar naj bi pomenilo smeh in bi naj spravilo Korenko zopet v boljšo voljo. Pa je dosegel ravno nasprotno: Korenko je zazeblo prav do mozga. Gledala ga je in zazdel se ji je v tem trenutku neizrečeno grd – po telesu in duši tako grd, kakor še nikoli.

,Si to ti, Janez?' je vprašala trepetaje. "Morda te nisem doslej poznala? Vseh dvaintrideset let najinega zakona da bi se bila varala v tebi? Da bi ne imel niti koščka srca v sebi? Ne, ni mogoče ..."

"Kaj pa čenčaš? Sanjaš ali kaj?"

,Vraga! Kaj pa cincata toliko časa?" se je sem do dvoriščnih vrat oglasil Frnol. "Ako vam je toliko za tisto kravo, pa povejte, ne manjka se krav po svetu in deklet – hm – teh tudi ne! Jokal se radi tega ne bom. Tisto pa ne!"

,Eh," se je Koren namrdnil. In pustivši Korenko na mestu se je počasi bližal Frnolu. "Ženski se nekaj onegavita. Kriv si pa ti. Ni pametno na jeziku nositi resnice, posebno takrat ne, kadar se je batí, da jo ujamejo neprava ušesa. Zameril si se Zinki."

"I, no če me pa že Zinka noče, potem žalostna mi majka!" Zaničljivo se je posmejal.

"Bo že pozabila."

,Mislim tako tudi jaz."

"Pa jaz ne!" se je naglo približala Korenka.

"Ženska, molči! On jemlje Zinko, ne tebe; in v najin račun, ako nočeš, da bo ropotalo v hiši!"

Korenka ga ni pogledala, niti se ni zmenila za njegov ukor. Dejala je Frnolu: ,Poslušaj me dobro: Zinka mi je naročila, naj ti povem, da te noče. In Zinka ve, kaj reče. Zato je najbolje, če rečeš

zbogom in greš."

"Vrgel jo bom iz hiše in za njo boš zletela ti, ki ji daješ potuho in ki ne znaš držati jezika, ko te nihče nič ne vpraša!" se je razljutil Koren.

"No, no! Saj ni tako hudo, oče Koren!" je posredoval Frnol. "Kajpak, ako Zinka z menoj ni zadovoljna, potem je škoda besed." In zazibal se je proti izhodu. Koren ga je potegnil nazaj

"Radi punčare ne skrbi! Kakor ovca ti bo pokorna, ko bo enkrat pod tvojo streho. To ti govorim iz lastne skušnje. Tudi tale," pokazal je čez ramo na svojo ženo, "se je opletala in brcala okoli sebe, ker sem ji bil pregrd, a se je slednjič le zdomačila z mano. Pred oltarjem se jim odkaže samo ena pot, vse druge se zgrade – tudi one, ki drže nazaj. O, saj res" – mahoma ga je jeza minila – "skoraj bi bil pozabil: na Strmcu bi rad izsekal les. Ti mi boš dovolil voziti prek travnika, da ti ne bom dal krave kar tako zastonj." Pomežknil je Frnolu.

,Zlodjevi Koren! Iz samega hudiča ste!" se je nasmejal Frnol, ki se je medtem zopet spomnil svojih dolgov in kako lepo bi bilo, ko bi jih poplačal z Zinkino doto. "No ja, pa naj bo! Toda tega ne bomo dali v pismo. In kdaj pojdemo k notarju?"

Korenki se je skrčilo srce. Ozrla se je gori na kuhinjsko okno: "Kako ti naj pomagam, dete moje?"

• • •

Poldruži mesec pozneje. Suho in vetrovno jesen je nasledila mokra, a hladna zima. Sivo nebo se sklanja nad pusto zasneženo pokrajino. Na cesti se meša sneg z blatom in cesta je videti grda in umazana in na obeh koncih se izgublja v mračno sivino, kakor da bi držala iz praznine v praznino. Pa ni tako. Od ene strani je slišati pasji lajež, tu pa tam kak človeški glas, vmes pa v kratkih presledkih zateglo mukanje goveda. Vas mora biti tam, potopljena v mračino.

Od tiste strani se pojavi, kakor da bi se izvrtal iz megle majhen deček. Po cesti hiti, glej, zdaj se je ustavil, nastavil uho, pa zopet hiti. Ne gre dolgo po cesti, zavije vstran in jo mahne na grivo, za dober streljaj oddaljeno od ceste. Kakor da bi odondot imel več razgleda. Bilo bi vseeno, če bi ostal na cesti. Čakal in cepetal na cesti, mesto da čaka in cepeta na grivi. Zebe ga v noge, ker si je mokrota našla pot skozi raztrgane čevlje. Tesneje se stisne v preveliko tenko in oguljeno suknjo, pa zapiči pogled tja, kjer se izgublja cesta. Pozorno posluša.

Frnolov pastir je to, Martinek. Poslan je, da opazi vračajoče se svate in pride domov pravočasno naznaniti njihov prihod. Droban

deček je Martinek: po rasti ni dosegel svojih let – po pameti jih je daleč presegel. Ubošček, še dolgo boš čakal in prezabal, kajti svatom se nič ne mudi. V treh gostilnah so bili že, zdaj sede v četrtri. Vino teče ko voda. Pijani so vsi. Samo konji zunaj so trezni in grebejo v sneg in blato.

Frnol kriči za mizo in ima rdeče obrobljene oči. Tudi nevestine, Zinkine oči so rdeče obrobljene, samo da so Frnolove oči od pijače, Zinkine od prečutih in prejokanih oči. O, Zinka se zdaj nič več ne joče. Strmi predse in se muči, da bi razbrala resnico od sanj.

,Saj to ni nič res," si pravi, "to ne more biti! Ako je oče na vsak način hotel dati Frnolu denar in Lisko tudi, naj mu da; a čemu še mene povrhu? Saj sem Frnolu odveč! Kaj bo Frnol z menoj? V proso, je rekel, da me bo postavil. Pa bogzna, če sploh sejejo kaj prosa? In če bo res kaj prosa, nič ne bom branila vrabcem, še roko jím bi – takole – nastavila, da se bi, siti, spočili na njej."

"Kaj vraga počenjaš?" se je polglasno zadrl Frnol. "Vidiš, da si skoraj prevrnila –". Z roko je hotel pokazati na polni kozarec, pa ga je zares prevrnil. "Tako vidiš, zdaj imašobleko zapackano od vina. Mar bi ga bila izpila in bi nehala biti mrlič! Hu, taka puščoba!" Spačil je obraz in se obrnil proč.

,Še en štafan na vsako mizo! Pa harmoniki tudi, da ne bo dremala. Danes mora biti veselo! Nevesti na čast!" dregnil jo je s komolcem. "Zgani se!" Zasmehljivo je dostavil s pridržanim glasom: "Lepa, krasna nevestica ... Hu!"

Zinka se je ozrla vanj in se spomnila, da so imeli nekoč – to je bilo še tisti čas, ko je mislila, da ima otrok starše, ne starši otroka – doma pujaska, ki je grizel. Ni to navadno, da bi pujski grizli, toda tisti je grizel. Takrat tudi ni vedela, da se dobe ljudje, ki grizejo. O, ljudje tudi grizejo, grizejo z besedami. Lahko dogrizejo do smrti, a krvi se nič ne prikaže. Slabo je to, da se kri ne pokaže. Ako bi se pokazala, bi našli pripravo, ki bi jo takim ljudem navezali na usta, da bi ne govorili – ne grizli.

A tako --?

Pujaska so končno prodali. Ona sama ga je pomagala ujeti za na semenj. In nič se ji ni smilil. Zakaj neki, ko pa je tolkokrat hlastnil po njenih prstih, kadar mu je dajala hrano. In zdaj ima takega pujaska poleg sebe. Onemu doma je vsakokrat naglo odtegnila prste, da je ni ugriznil. Ta jo grize, pa kam? V roko ne, v telo ne – torej kam? Ugrize le čuti. Človek ima telo in dušo! Aha, v dušo jo grize. Napol jo je že zgrizel in grize še vedno, pa se mu ne more odtegniti – ne sme. Oče je

hotel tako, pa materi je grozil, če je ne bo pregovorila.

In v cerkvi je rekla: da. Saj niti ne ve, kako je prišlo do tistega da. Na preprogo je bila gledala, na rožnato preprogo, pogrnjeno pred oltarjem. Župnik je stal tam in nekaj čital – o, zdaj se je domislila – morda je župnik molil, da bi pujsek ne bil tak pujsek, ki grize, kajti lahko bi ugriznil Lisko. To bi brcala, uboga Liska! Pa saj ni bilo pujska v cerkvi in ne Liske. Ona je bila in Frnol in veliko drugih, in vsi so bili nahodni, kajti vedno se je slišalo usekavanje.

Ona pa je gledala rožasto preprogo in ni zapazila, kdaj se je župnik obrnil in stopil k njima in jo vprašal, ali hoče postati njegova žena. In je rekla da. A se je takoj spomnila, da je tisti čas, ko mu je hotela biti žena, da je tisti čas minil že pred enim mesecem in pol! Zdaj noče več, noče, stokrat ne!

Pa bilo je prepozno. Župnik je bil medtem ovil njuni desnici s štolo, prekrižal, in poroka je bila končana. In zdaj sedi tu v svoji poročni obleki. Ta obleka, od vina je polita, pa je videti okrvavljen. Frnol je to storil. Pa saj ji je tudi dušo okrvavil, samo da se tega ne vidi. A ona čuti, boli jo. Pa ne joka. Zakaj, še želi si, da bi hitro opravil svoje delo in hitro zgrizel dušo. Potem bi ne imel več kaj gristi, ker bi bila mrtva. Mrtva. Nasmehnila se je. Pa zopet se je zresnila. Morda pa bi telo vseeno še živilo dalje. Ustrašila se je te misli.

Tedaj je začutila sunek ob strani. "Daj, zбудi se in vstani, mrlič! Gremo!" in šla je –

• • •

Medtem je Frnolov pastir Martinek cepetal na grivi in zamišljjal, na katerih saneh bo neki sedela nevesta: na prvih ali na drugih. In kakšna neki bo? "Morda mi bo privoščila večji kos kruha, nego mi ga daje Frnolka. Manjšega mi ne more dati, ako noče rezati v zrak."

Vtaknil je roke pod pazduhe in prestopal – zdaj na to, zdaj na drugo nogo. "Pravijo, da ni lepa. Grda da je, ko konjska smrt, sem slišal Frnola. Jaz pa vem, da je lepša od njega, kajti tako grd, kakor je Frnol, tako grd ne more biti nihče na svetu. Kakor da bi bili tisti njegovi navzgor zasukani brki nekaj! Hm!" je Martinek zvil ustnico pod nos, "svoje debele glave pa ne vidi in ne svojih oči, ki bodejo ko šivanke. Pa svojih švedrastih nog tudi ne vidi. Joj, kako je grd!" Nagubil je čelo, obriral si mokri nos ob rokav in si dihal v prste.

"Rad bi jo že poznal, kakršna je res. Pa morda sem jo že videl, saj poznam nekaj deklet iz sosednjih vasi, samo ne vem ne, katera je

katera. Toliko pa vem, da nisem videl še nobene take, ki bi jo privoščil Frnolu; vsaka je predobra zanj, pa četudi niso videti vse pridne."

Vtaknil je roke v žepe in se sključil. "Brrr! Kako me zebe. Pa naj bo! Naj bo radi nje, radi neveste. Radi Frnola že ne bi hotel stati tukaj v snegu in mrazu. Nak, ne bi!" si je zatrdil, ker je predobro vedel, da bi, ker bi moral.

"To bo spet pijan! Frnolka hodi od okna do okna in stoka: "Ježeš, ježeš! Kaj bo? Jedila bodo vsa pokvarjena; ni jih dočakati in jih ni! Oh!" Potihoma jo pa skrbi: "In Francelj bo zopet opit in siten. Mogoče se že tepo v kaki gostilni. Ko je tak, da bi se samo tepel, ako ga ima v glavi malo več, ko treba."

Tako stoka in teka od okna do okna in zre na cesto. – "Naj zre! Naj stoka! Ne smili se mi preveč. Trda in skopa je, samo da ima Francelj več, njen Fraaancelj," je zategnil usta.

"Še celo Franceljček mu reče včasih; a če je Franceljček pijan, ni varna pred njegovo pestjo. Jaz pa mu ob takih prilikah sploh ne smem pred oči. Tepe me. Nihče ne ve, zakaj – on sam najmanj. Tepe me zato, da me tepe. O kako se ga bojim! Tudi kadar je trezen, se ga bojim. Niti govoriti ne morem, jecljam, tako se bojim. In ker se bojim njega, se bojim tudi drugih. Vseh, tudi otrok. Martinček mi pravijo v šoli, ker sem strahopeten ko martinček. Če bi videli druge, kako veliko pest ima Frnol, in občutili, kako težka je, bi se bali tudi drugi."

Stisnil je svojo malo, suhljato, od mraza posinelo roko v pest in jo ogledoval. "Da bi le kmalu zrasel in ko bo ta pest močna, mu bom vrnili. O, vrnili mu bom! Takole" – trdo je udaril v prazno – "ga bom udaril prav po tistih brkih, na katere je tako ponosen. Ali pa bi mu jih kar izpulil, da bi bil podoben oskubljenem petelinu. Prav, da sem se spomnil: oboje bom naredil, takole: z eno roko bom segel po brkih, z drugo pa udaril."

Ta misel se mu je tako dopadla, da je čisto pozabil na mraz in na vse drugo. Niti cepetal ni. Pač pa se je vadil, kako bo Frnolu враčal. Trikrat, štirikrat je ponovil vajo. In njegova vedno bleda lica so pordečela.

"Morda me bo takrat Frnol prosil. Tako le me bo morda prosil: "Ljubi mojo Martin, nikar! Odpusti mi!" Morda bo celo jokal, kakor se zdaj jočem jaz, kadar me na trdo pokliče k sebi. Že kar naprej se jokam, še preden me tepe, ker se bojim. – O nič! Ne bom mu odpustil! Tudi če se bo jokal, ne! –"

Visoko vzravnан je stal na grivi in gledal predse, pa je začutil zopet mraz. Zopet je dihal v prste, zlezel sam vase in jel cepetati. Noge

so mu bile čisto trde. "Saj bi mu ušel, bi zopet pobegnil od Frnolov, pa kam? Ujeli so me in izročili županu – župan pa zopet Frnolu. Nihče se ne zmeni zame. A jaz rastem, vseeno rastem in bom zrastel in bom močan ..."

Žvenketanje se je slišalo od daleč. Prihajalo je vedno bliže; a deček ga ni slišal, dokler se ni prva gruča pokazala na cesti. Druga se je slišala še v megli. Tedaj šele se je Martinek zavedel, čemu pravzaprav stoji na tej grivi.

"Gredo!" se je ustrašil in mučil se je, da bi stopil čim hitreje in bi jih prehitel, kakor mu je bilo naročeno. A noge so mu bile lesene. Težko jih je vzdigoval. Pa hitel je vseeno, kolikor je mogel. Šumelo mu je v ušesih, a vkljub temu je slišal žvenketanje in harmoniko. Drveli so.

"Da le pridem na cesto, pred konje, pa bo kočijaž vedel, zakaj sem tukaj, in vozil bo počasi. Saj tako so se bili zmenili."

In prišel je res pred konje. Par korakov pred njimi je skočil izza omejka. Konja sta se ustrašila, se vzpela na zadnje noge, udarila na stran in potegnila sani za seboj. Zgodilo se je vse tako naglo, da se pijani svatje niso utegnili strezniti, in so popadali vznak s sani. Vsi, le nevesta je ostala na saneh in z njo so dirjali podivjani konji po zasneženem polju. Krik s ceste jih je le še bolj podžigal. V tem času so se svatje do dobra streznili, tudi oni na drugih saneh. Kar je bilo žensk, je jokalo, moški so tekali sem in tja, nevedoč, kaj naj naredе. Le kočijaž in z njim godec sta tekla za konji, a mokri sneg ju je močno oviral.

"Nosila!" je zarenčal Frnol starešini, potem je tudi on odhitel na polje in za njim še drugi. Ženske so se naložile na druge sani in odjavkale proti vasi. Z njimi starešina po nosila.

Našli so Zinko. Konji so naredili kolobar. Nedaleč od grive, kjer je bil Martinek prezebal, je neka grapa, tam so nekoč krčili kamenje za na cesto, tja so konji zavili. V grapi štrli še tu pa tam kaka ostra skala iz zemlje, in pri neki taki ostrini so našli Zinko. Iz glave ji je curljala kri in rdečila sneg.

Prišla sta kočijaž in godec še o pravem času. To se pravi, da sta jo dobila še pri življenu. Nasmeh – kakor dih, tako lahen – ji je legel na obraz, in ustnice so se za spoznanje zgibale in potem je Zinka ugasnila. –

Še nekdo je ugasnil tisto noč – Martinek.

Videl je, kaj je povzročil. Skočil je nazaj za omejek in se vrgel na obraz v sneg. Niti dihati si ni upal. Kadar so se s ceste vsi razšli, je

vstal in se ihte vlekel po snegu za sledom ...

Slišal jih je, kako so govorili o nevesti, da je ona edina ostala na saneh in bogzna, kaj da bo z nju ... Ihtel je Martinek.

Samo ne njej, njej naj ne bo hudega! Nje edine se je veselil, ker je slutil, da mu bo dobra. Morda bi ga tu pa tam še celo pobožala in bi ga branila pred Frnolovo pestjo.

Ni prišel daleč z mesta. Noge ga niso hotele nositi, pa se je spustil v sneg in ihtel dalje. Tedaj se je zdrznil, zaslišal je šum, sunkoviti žvenket in ugledal konje, ki so divjali od druge strani sem proti cesti. Prav mimo tiste grive ... Kakor je napenjal oči, vendar ni mogel razločiti, če vlečejo sani ali ne. Šele ko so prišli bliže in zdirjali po cesti, je opazil, da vlečejo za seboj neko polomljeno reč in nič drugega.

Na pol mrtev je sedel dolgo časa in ihtel. V tem sta prihajala dva moža; nista ga opazila. To mu je bilo ljubo. "Le da me ne ugledata. Ubila bi me. In vendar nisem nalašč naredil. Ne, nisem. Kje neki, ko se pa tako bojim. In nevesti da bi ... Oh!" Tiho je ihtel dalje.

"Ha, našla sta jo. V grapo sta stopila." Pridrževal je sapo. "Ni jih ven. Zdaj. Joj! neseta jo. Pobila se je. – Na sneg sta jo položila – kar na sneg – in nič se ne giblje."

Prihajali so ljudje in glasno, razburjeno so govorili. Martinek se je stresel ko šiba na vodi. "Moja mati! Ako si kje in ako sem te sploh kdaj imel! Pomagaj mi zdaj! Frnola slišim. Frnol prihaja."

Hotel se je zariti v sneg, pa se ni mogel. Niso ga opazili. Slišal pa je Martinek, ko je nekdo zaklical: Frnol, tvoja nevesta je šla v nebesa!"

"V nebesa!" se je začudil Martinek. "To se pravi, da je umrla ... umrla? Saj res, umrla!"

Prinesli so nosila in jo odnesli v vas. Martinek je ostal v snegu. V vas si ni upal. Morda tudi ne bi mogel, nog ni čutil. Noč je legla na zemljo, in Martinka je bilo strah. Mižal je, da ne bi videl teme in v temi bogzna česa. Začelo je snežiti, in čutil je kosmiče, ki so mu padali na klobuk. Strah ga je bilo tudi tega, dasi je vedel, da je samo sneg.

Počasi je zadremal in zaspal in še v spanju poihtaval. Končno je poihtavanje nehalo. Martinek je zaspal zares ...

PRIJATELJSTVO⁵⁹

Komaj se je Jožek skobacal na lastne nožiče, že si je našel tovariša v osebi sosedovega Tineta, ki se je tudi nekako isti čas odpovedal hoji po vseh štirih. In ker je šlo v poletje, sta ves ljubi dan racala in se nemoteno valjala po vrtu. Čigav da je bil vrt, ali Jožkovih ali Tinetovih staršev, za to se nista menila niti najmanj. Ograja okoli vrta jima je nadomeščala pestunjo.

Ko je nekega dne Jožek izsledil gosenico in jo nesel v usta, je Tine kratkomalo dejal: "Kak!" Jožek je "kak" ponovil in razumel, pa je vrgel gosenico proč.

Tako sta se medsebojno izpopolnjevala. Zabavala sta se dobro in počutila sta se izvrstno. Jesen ju je našla kot nerazdružljiva prijatelja. Tekom zime, ki se jima je zdela cela večnost, je prijateljska vez res da popustila, a spomladi prihodnjega leta se je ne le obnovila, ampak celo pojačala.

Od tedaj naprej ju ni mogla ločiti niti zima več: počutila sta se doma, pa bila pač pri Jožkovih ali Tinetovih. Da sta si tu in tam skočila v lase, se razume, vendar nista šobice držala dolgo. Bil jima je čas vse predragocen, da ga bi tratila z dolgotrajnim, pustim kujanjem, in spori niso niti malo omajali njunega prijateljstva.

Tako sta rasla skupaj in prerasla prve hlačke in druge in tretje in prišel je čas, ko sta nekoliko boječe prvič prestopila šolski prag. Jokal je Jožek, in Tinček je grbančil čelo in mlel z brado, isto tako pripravljen na jok, ker ju je učiteljica posedla daleč narazen. Zakaj da joče, je vprašala Jožka, toda predno je ta utegnil povedati, zakaj gre, se je Tine izneveril njemu odkazanemu prostoru in pustivši mu svojo novo čepico za spomin, se je vsedel poleg Jožka ter očitajoče pogledoval učiteljico, češ, mar ne veš, da midva, Jožek in jaz, spadava skupaj? Jožek pa se je sredi solz veselo nasmejal. Tako si je Jožek prijokal Tineta za svojega soseda tudi v šoli.

Po starosti in velikosti sta si bila enaka. Oba sta bila temnih las, okroglih, zdravih lic, smejočih se oči, le da so bile Jožkove sive, Tinčkove pa črne. Skupaj sta hodila v šolo in skupaj iz šole. Če je zamudil eden, je zamudil drugi in če je bil bolan eden, je bil "bolan" tudi drugi. Ako je ponagajal Jožek, se je pridružil tudi Tine, da sta si skupaj delila ukor. Če je bil ta deležen pohvale, si je prizadeval še oni, da jo je zaslužil.

Skratka, bila sta nerazdružljiva do petega šolskega leta. Tedaj pa je

⁵⁹Mladinski list, Leto 1930, št. 6, str. 165/6 ; Mladinski list, Leto 1930, št. 7, str. 195/6

njuno prijateljstvo obviselo le na tenki niti in toliko, da se ni do kraja pretrgalo. Bilo je tako:

Nekega dne v prvi polovici junija je bilo, ko so otroci opazili, da ima učiteljica neobičajno strogo lice. Tihi so bili in iskali, kaj bi bil vzrok napetosti, ki je vladala v šoli. Vsak, ki je imel na vesti kake male pregreške, je te skrbno prerešetal. Med temi sta bila tudi Jožek in Tine. Slutila sta, da prav njima preti nevihta in sopalica ju je težila tembolj. Kako tudi ne! Smrečji nasad, ki sta ga bila po nesreči zažgala, vendar ni mala reč. Hitro sta vse še enkrat skrbno premislila, kako je bilo.

V nedeljo zgodaj popoldne sta si hotela privoščiti jagod, ki jih je bilo ob omejku tik nasada vse polno. Naletela sta na ose. "Osam je treba podkuriti!" se je domislil Jožek. Tinček je ugovarjal, dasi ga je Jožkov domislek silno zamikal, da je vse preveč suho, je dejal in da je močan veter, pa bi zaneslo ogenj v gosto, mlado smrečevje.

Jožek se mu je smejal in menil, da tisto malo resja in stelje ne bo zažgal ničesar in vrhu tega sta vendar poleg in bosta plamen ukrotila, če bi hotel naprej. Znesla sta skupaj suhe stelje in smrečjih vejic, da bo čim več dima. Počasi sta vse to pririnila s svojima dolgima palicama kolikor mogoče blizu luknje, skozi katero so ose švigale ven in noter. Čutile so nevarnost, pa so postajale razdražene in vedno več jih je bilo. Še enkrat se je Tine branil: "Veš kaj, Jožek, pustiva to za pozneje; to lahko počaka; ni dovolj mirnega vremena danes." Toda Jožek se ni dal pregovoriti. Zanašal se je na palico. Komaj pa se je stelja vnela, so vrele ose na dan in streljale na vse strani. Veter se je zaganjal v ogenj in podil dim zdaj na to stran, zdaj na drugo.

Jožku je bilo takoj žal, da ni poslušal Tineteovega svarila, posebno ko je opazil, kako je veter raznašal napol gorečo steljo na vse strani in poleg tega se je ogenj pritajeno oprijemal suhe trave in vresja.

"Daj, Tine, potlačiva ogenj in pustiva ose, kjer so!" Toda lahko rečeno, težko storjeno! In Jožek je mahal okoli sebe, kolikor je mogel. V tem se je nevedoma približal osišču in ose so se jele zaletavati vanj. Ko je začutil želo ene v roki, je pustil vse skupaj in zbežal v grmovje. Tako je ostal Tine sam, klatil je okoli sebe in tolkel po goreči travi in vresju, da mu je pot zalival oči.

Klical je Jožka na pomoč. Res je ta zopet priskočil, a bilo je prepozno, kajti medtem je veter neopaženo zanesel ogenj v smrečevje.

Prebledela sta dečka, ko sta ugledala dim in zaslišala pecijanje ognja izza omejka. Hitro sta tekla tja in tolkla po mladih, nežnih smrečicah, da bi pogasila. Pa vse zastonj! Ogenj je lizal naprej in veter ga je podil

dalje. Za njima je že tudi gorel omejek.

Preplašeno sta se spogledala, in Jožek je prvi vrgel napol zoglenelo palico proč in bežal, kolikor so ga nesle noge. Tine je uvidel, da bi ognja ne moglo pogasiti niti deset Tineta ne, pa je tudi on bežnih korakov udaril za Jožkom. Tolažila sta se s tem, da ju ni videl nihče.

Povpraševali so po vasi in iskali krvcev, a dognali niso ničesar. Vsa reč se je nekoliko polegla in onadva sta si malo oddahnila.

“Toda sedaj, ali se bo še enkrat začelo?” je Jožek nemirno pogledoval strogo učiteljico. “Ali je prišlo vendarle na dan?” je trepetal Tine. “Joj in če bo res treba plačati denarno kazen in še zapor povrh! Kaj bo počel oče? Oh!”

Dolge so bile ure, neskončno dolge. A ko so se slednjič vendarle pomikale proti koncu, je učiteljica pred časom ukazala pospraviti knjige in zvezke in drugo. Posegla je v predal in potegnila ven neko listino. Pogledala je po šoli: “Ni baš častno za nas, da se mora sodnija baviti z našo šolo; upam pa, da se kaj takega nikoli več ne pripeti!”

Njen glas je rezal. Jožek in Tine sta se spogledala. Tine si je grizel ustnice, da so ga jele boleti; Jožek je pomencaval, kakor da bi sedel na žerjavici.

“Dobila sem od sodnije nalog,” je nadaljevala učiteljica, “naj natanko preiščem, kdo izmed vas je predzadnjo nedeljo zažgal in tako uničil smrečji nasad. Ugotovljeno je namreč, da je nekdo iz tukajšnje šole, bodisi nalašč ali po nerodnosti, povzročil ono škodo. Torej, kdor že je bil, naj se javi prostovoljno, da se izognemo mučni preiskavi!”

Šepet. Tine je pogledal Jožka, kakor da bi mu hotel reči: daj, javiva se! Oni pa je zanikal z glavo. Šepetanje je ponehalo.

“Še enkrat pozovem krvca, naj se oglasi sam! Če se boji sodnijske kazni, mu povem, da ga sodnija – kot soloobveznega otroka – ne bo vtaknila v ječo, pač pa bo po sodnijskem naročilu kaznovan tukaj v šoli, in sicer z zaporom skozi deset šolskih dni najmanj po eno uro in to, če je zažgal po bedariji. Upam, da je dotičnik toliko pošten in se bo javil!”

Glave so odmajevale, češ, jaz že nisem, jaz ne! Nihče se ni dvignil. Tine je slišal Jožka, ki se je nagnil k svojemu desnemu sosedu in mu zašepetal: “Kdo neki je to naredil? Jaz že nisem, nak!” In Tinetu je bilo silno hudo.

Ves bled je strmel predse v klop. Slednjič je pa neopaženo sunil Jožka pod rebra: “Vzdigniva se!” Oni pa tiho, da ga ne bi še kdo drugi slišal:

“Mar si neumen? Kaj pa naši doma?”

Vedel je Tine, da bo doma pekel, toda kaj ...

V tem se je zopet oglasila učiteljica: “Tako torej!” Njen glas je bil poln razočaranja. “Prisiljena sem, da sama poiščem škodljivca in strahopetca obenem.”

In pričelo se je izpraševanje. Vrsta je prišla na Nacka, ki je neštetokrat napravil kje kako malo škodo: če je bil on? Nacek pa, da ne! On da je res tiste nedelje nabiral jagode blizu nasada, toda že pred poldnem, gorelo pa je popoldne. In udaril je v jok.

V Jožku je pa strah rodil grdo željo: da bi le na Nacku obvisela krivda. A že prihodnji trenutek ga je bilo te želje sram.

Jožek je bil na vrsti in imel je izgovor že pripravljen: pri domači luži je bil ves tisti dopoldne.

“In Tine? Si bil tudi ti pri luži?” se je učiteljica okrenila od Jožka h Tinetu.

“Ne, nisem bil pri luži,” je odvrnil Tine s tresočim se glasom. “Kako? Nisi bil z Jožkom skupaj?”

Tine je zrl v klop in dejal nekoliko tišje in mirneje: “Jagode sem nabiral in z ognjem sem hotel pregnati ose, a veter je zanesel ogenj v nasad.” “Zakaj nisi tega povedal takoj spočetka?” “Doma bodo hudi.” Zopet je vztrpel. “In Jožek?” je vprašala učiteljica, ki je slutila pravo, “ali ne hodite več skupaj?”

Tine se je vzravnal, bil je bled in v očeh je imel solze, tiho, a odločno je odvrnil: “Ne! Zdaj nič več!” Stisnil je zobe in se ni niti ozrl na Jožka, ki je ob njegovi strani pogibal od sramu in bi se bil najrajski pogreznil.

Tine je prestal kazen v šoli in doma je prestal hude čase. A najbolj ga je bolelo, da ga je Jožek tako grdo pustil na cedilu poleg tega, da je bil Jožek več krov, nego on, Tine. Nič več ni maral zanj.

Jožek se je skušal na vse načine prikupiti Tinetu, ni se mu posrečilo. Tineta je imel poprej samo rad, a zdaj ga je tudi spoštoval, zato ga je še bolj grizlo, ko je spoznal, da ga Tine ne le mrzi, ampak naravnost zaničuje.

Končno si Jožek več ni mogel kaj, pa se je v šoli zatožil sam.

Zadnji šolski dan je bil in Jožkova kazen, to je zapor, pri kraju. Sam samcat je tavjal proti domu in premišljal o Tinetu. “Le kaj mi bodo počitnice,” si je dejal, “ako mi Tine ne bo hotel spregledati grdega ravnjanja, če bi uvidel, da sem sedaj poravnal ...” Ni prišel do konca, kajti sredi pota ga je prestregel Tine. V zadregi je bil Jožek in ni vedel, kaj bi dejal. Tudi Tine je molčal in ga postrani pogledaval. Tako sta nekaj časa tiho korakala eden poleg drugega. Nazadnje se pa Tine na

ves glas zasmeje in reče:

“Nak, Jožek, tega pa nisem vedel, da imaš ti svoj pogum privezan na tako dolgi vrvici; saj je treba celo vrsto dni, preden ga dobiš vase!”

Jožek ni odvrnil ničesar, ampak izvlekel je iz žepa lepe nove orglice in jih ponudil Tinetu. “Ni treba,” je dejal ta, “sem tebe bolj vesel ko orglic. Pa vendar, daj, bom videl, kako piskajo!” In sta, zdaj eden, zdaj drugi, piskala in pripiskala domu vesela zopet oba in oba srečna. Od tistih dob sta si bila in ostala vedno dobra in zvesta.

Mladinski list,
Leto 1930, št. 1, str. 3

ZIMA BELA

*ZIMA bela
privršela
sem od severne strani;
vsa ledena,
vsa snežena,
živim bitjem voljna ni.*

*Burja brije,
veje vije,
drevo stoka – se šibi.
Kruta zima
čuta nima,
svoje žezlo le vihti.*

*Vsak si išče
zavetišče,
skriva se v topli hram.
A gorje jim
onim bednim,
ki se skriti ni jim kam.*

TVOJE OKO

Krasno podnevi je sinje nebo,
ko zlato se sonce sprehaja po njem
in zemljico greje ...

Krasno ponoči je temno nebo,
ko luna srebrna se šeta po njem
in zvezdice šteje ...

Toda krasnejše, otrok, je tvoje oko,
ko mlado življenje iskri se v njem
in polno veselja se smeje.

Mladinski list,
Leto 1931, št. 5, str. 131

USPAVANKA

DALEČ, daleč za goro
sonce zlato spat je šlo.
Noč je legla na zemljo.

Luna se z neba smeji,
njej se spati ne mudi;
ona se čez dan naspi.

Tiho šepeta drevo,
roke steza pod nebo:
zvezd naštelo je že sto.

Ptički v gnezdecu čepe;
kljunčke v perjedu drže,
zadovoljno, mirno spe.

Je metuljček, lep in zal,
vse predolgo vasoval:
pri cvetici je zaspal.

Vse miruje, sladko spi;
sanja sanje lepih dni.
Spi in sanjaj tudi ti!

Mladinski list,
Leto 1935, št. 1, str. 2

DIVJI MOŽ

Zaman si Mihec prizadeva –
Mihca nihče ne upošteva,
nihče se ga ne boji.

Mihca to hudo boli!

Pa bi rad bil divji mož –
divji mož, kosmati mož –
da pred njim bi trepetali,
da pred njim bi vsi bežali.

Napak suknjo si obleče,
nos namaže si rdeče,
brke, brado, škornje še –
ves je strašen, kar ga je!

Tak na cesti se pojavi:
Zdaj, dečad, se le pripravi!
Toda, toda – kaj je to?
Vse pognal je v smeh, hoho!

Mladinski list,
Leto 1935, št. 8, str. 260

METKINA TOŽBA

Kaj bi ne tožila?!
Hlebčkov pet sem naredila:
tri za sestre, dva za brata.
Pravijo, da so iz blata,
pa jih nihče jesti noče!
Res sem moko z grede
nakopala.
vodo v jarku zajemala,
sladkor od zidu strgala,
da sem testo osladkala.
Ali preden sem mesila,
sem roke si še umila;
kajti snaga je le snaga!
vendar, vendar kaj pomaga –
saj jih nihče jesti noče ...
Vse se smeje: hehehe,
Metka sama naj jih sne!

Mladinski list,
Leto 1938, št. 1, str. 22

UGANKE

Brez rok je možiček,
negibno stoji,
ne je in ne pije,
prav rad pa kadi ...
(Dimnik)
* *

Preprosta je stvarca,
nič smešna, to znaj!
A kadar jo rabiš –
režiš se, da kaj!
(Zobna ščetka)

Mladinski list,
Leto 1940, št. 1, str. 1

**BELOKRAJINSKA
ZA NOVO LETO**

Voščimo, voščimo:
leto veselo,
zdravo in lepo
leto debelo;
pa i tobaka,
njive brez slaka,
pašo brez trnja,
v kaščici zrnja,
bele pogaćice,
zlate pijačice,
srečice zvrhan koš,
nam pa en groš.

Mladinski list,
Leto 1941, št. 4, str. 1

POMLADNA

Veter pomladni,
le lica napni!
Ptički veseli
so peti začeli –
sneg pa za mejo
še zmerom leži.
Veter pomladni,
le pihat prični!
Na vrbah že mačice
kažejo tačice –
snežec pa zvončke
še v ječi drži.
Veter pomladni,
ometi nebo,
da jasno sijalo
bo zlato oko.

KOLOFON

Založila in izdala:

Knjižnica Črnomelj, zanjo Anja Panjan Trgovčič, direktorica

Besedilo:

Andrej Črnič

Lektoriranje:

Helena Vukšinič

Oblikovanje in priprava za tisk:

Roland Plut

Tisk:

TISKARNA TiskAM Aljoša Mihelin s.p.

Naklada: 100 izvodov

CENA: 15.-€

